

REMÉNYI EDE
MOSONYI MIHÁLY

LISZT FERENCZ

ERKEL FERENCZ
VOLKMANN RÓBERT

JELLEMKÉPEK

A MAGYAR ZENEVILÁGBÓL.

IRTA

Id. ÁBRÁNYI KORNÉL.

— ÖT ARCZKÉPPEL. —

BUDAPEST.

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)

CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA.

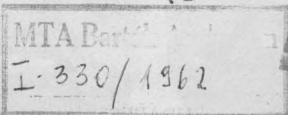
Minden jog fentartva.

Koll. 1.

Lo. 093

R66

R 72

95

R12

403—1900. Budapest. Nyomatott Wodianer F. és Fiainál.

I.

Kurucz-dalok és énekek.

A kurucz-dalok és énekek gyűjteményei, a melyekből a letűnt századok szabadsagharczainak érzelmei, küzdelmei, bánatos hangulatai, keservei, valamint gúnyos és tréfás kicsapongásai tükröződnek vissza, manapság már oly tekintélyes és változatos kincsét teszik a magyar zeneirodalomnak, mely méltán érdekelhet minden magyar embert, még azokat is, a kik keveset, vagy éppen semmit sem értenek a kótához, de fogékonyak a régi magyar dallamok, énekek nagy zenei becsétől, oly s annyi jellemző szövegkölteményt is tartalmaznak, amelyekből becses korképeket nyerhetünk. A magyar művészet történetére nézve nem lehet ezeknél érdekesebbeket képzelni, mert zene-szeti tekintetben minden bennök foglaltatik, a miből a magyar zeneirodalom egészen a mai napig kifejlődött; népdalszöveg tekintetében pedig a valódi népköltészet ősforrásának mondhatjuk e dalokat.

A Bocskay-, Thököly-, Bethlen- s a Rákóczy-korszak a (16—18. századokból) megelevenedik előttünk e dalokban, melyek hű képét adják a magyar

nép akkori vitézségének, lelki világának és szabadságszeretetének. Különösen kiválnak ezek közül a II. Rákóczy Ferencz korabeli komor, hősies, tréfás és gúnyos dallamok jellemző szövegükkel. Sorakoznak ezekhez a későbbi háborúk toborzói, induló és hallgató nótái egészen a 19-dik század második feléig, beleértve az 1848/49-iki korszakot is, amely úgyszólván befejezi a mi eddigi összes szabadságharczaink epopeikus és vadszilajságú érzelmi kitöréseit.

A kurucz dalok és énekrelikviák közt nem egy olyat lehet találni, mely unikum számba megy, s ha akad is más nemzetnél hozzá hasonlatos, nem versenyezhet a mienkkel, sem dallami gazdagság, sem szövegjellemzés tekintetében. Ezekből eredtek, s erednek még folyton legszebb népdalaink, nótáink, köztük a legeredetibb Rákóczy-kesergő nóta, a melyből a nemzetközi világhíres Rákóczy-induló is keletkezett. A régi kurucz toborzókból, hallgató nótákból és bús énekekből készültek az összes eredeti magyar zenetermékek is.

Messze túllépné e vázlatos ismertetés keretét, ha minden egyes érdekesebb dal-éneket és szövegkészletet fel akarnánk sorolni e hagyományokból. Erre egész kötetek sem lennének elégségesek. Mutatóba azonban kiszakítok közülök néhányat, a legjellemzőbbeket, a különböző korszakokból.

A történeti dallamok és szövegek legrégibb hagyományait Tinódy Sebestyén nyomtatott krónikaiban találjuk, melyek a 16-odik századból valók. Ezek közt különösen kiválnak a Temesvár végvárnak bevételéről, a hős Losonczy László haláláról, s Eger várának kitartó ostromáról szóló históriás énekei, melyek amig egyrészt történelmi képeket nyújtanak, másrészt a magyar dalritmusnak ősforrásai. A *kuruczvilágbeli* dalok és szövegek

szerzői hitelességéről kevés megbízható adat maradt fenn; nagyobb részben úgy termettek a nép lelkéből, vagy névtelen írástudó harcosok kebléből fakadtak. Jeles számmal maradtak e korból egyházi (katholikus és protestáns) énekek és dallamok, melyek az akkori nemzedék erős vallásos érzelméről tanúskodnak. E dallamokban még kevés a tősgyökeres magyar jelleg inkább a régi antifonális és zsoltár-énekek hangulatához vonzódnak. Érdekes azonban, hogy valamennyi világi eseményekre vagy szereplő emberekre vonatkozik, s mindjobban kidomborodnak bennük a nemzeti ritmusok. Mennyi erő s kifejező igazság rejlik például a Rákóczy Sámuel nagyváradi török fogására vonatkozó strófákban (a 17-ik századból), melyeknek végső versszaka így szól:

Ha a tenger vize mind ténta volna is,
Valamennyi fűszál mind penna volna is,
Még se írhatná le kinyjai sokságát,
Amelylyel emésztik szegény Ó Nagyságát!

E strófákat s éneket nyilván valamelyik utána búslakodó íródiákja szerzette, kinek neve azonban nem maradt ránk. Vagy minő keserves panasz tör ki ugyane kor egyik tábori nóta dallamából és szövegéből, amely a többek közt így szól:

„Rajtunk nímet elül, rajtunk török jár,
Tüzes vassal pusztul ország és határ,
Az az istentelen nímet annyi kárt tött már,
Hozzá képest hogy mit sem tött török és tatár.

E szöveg dallama egyike a legszebbeknek, amely abból az időből ránk maradt. Van egy, mely huszonöt strófából áll, s egy szegény bujdosó kurucz nyomorát ecseteli. E dal egészen

napjainkig fenmaradt eredetiségében s azonos azzal a népdallal, a melynek szövege így kezdődik:

Az ég alatt a föld színén
Nincsen olyan árva, mint én, stb.

E dal a szinpadon is él s Szigligeti Szökött katona című népszinművében szerepel. A kurucz dalok között egyike a kiválóbbaknak a Régi dal a rossz időkből című, a melynek minden strófája a következő refrain-nel végződik:

A vig hősnek is a multnak
Ez emlékin sokszor hullnak
Könnyei bús arczára,
Torzonborz bajuszára.

Az e korból származó Virágdalok-ból (Thököly korából), költői lendületességével magasan kiválik a következő kettő, öt és három strófával:

1. Amott kerekedik
Egy fekete felhő,
Abban tollászkodik
Egy fekete holló.
2. Várj meg holló, várj meg,
Hadd izenjek tőled
Apámnak, anyámnak,
Jegybéli mátkámnak.
3. Könnyen megismerhetd
Ennek háza táját:
Piros rózsák lepik
Aranyalmafáját.
4. Gyémánt az ablakja,
Üveg az ajtaja,
Magának kék szeme,
Aranyszínű haja.

5. Ha kérdik, hol vagyok?
 Mondd meg, hogy rab vagyok,
 A török udvarban
 Talpig vasban vagyok.

vagy:

1. Hej! búra termett idő,
 Ködnevelő szellő,
 Hej! megemésztett engem
 Ez az egy esztendő!
2. Hej! ha én azt tudhatnám,
 Melyik úton mégy el,
 Hej! felszántanám én azt
 Aranyos ekével.
3. Hej! be is boronálnám
 Apró gyöngyszemekkel!
 Hej! fel is öntözném azt
 Sűrű könnyeimmel!

Ez utóbbi virágdalban fontos szerepet játszik a sokszor ismétlődő Hej! felkiáltó szó, mely eredeti jelleget kölcsönöz a külömben teljesen magyar ritmusnak, mivel egészen kívül esik a rendes dallami cezurán. A magyar dalokban már a korábbi századokban is divatozott hasonló ref-rénes felkiáltások lettek forrásai a későbbben, sőt napjainkban is gyakran alkalmazott hosszabb nyugpontoknak (∞), a melyek oly bánatossá teszik úgy a régi, mint a modern népdalokat.

A 18 ik század kurucz-dalai közt (II. Rákóczy F. korából, 1705-ből) található több, amely tréfás, hetyke szeszélyre vall, a mikor még jól folyt dolga a kurucznak. Egy a többek közt így szól:

Darulábú, szarka orrú
 Nyomorult németiség,
 Fut előttünk, retteg tőlünk,
 Gézengúz nemzetség.

De csak kevés ideig tartott a dicsőség, s jött a *Cantus hungaricus* czímen ismeretes (magyarok gyászéneke) Rákóczy síralma, továbbá a Rákóczy búcsú-imádsága, melyek nagy gyászt borítottak a magyar nemzetre. A 18-ik századbéli kurucz dalokból, a Rákóczy-katasztrófa korából, több változatban maradt meg az így kezdődő ismert dal is:

Hej! Rákóczy, Bercsényi,
Vitéz magyarok vezéri,
Bezerédy! stb.

E dal harmadik változatát Liszt Ferencz is fölhasználta motivumul *Magyar királydal* című szerzeményéhez, melyet a m. kir. opera megnyitási ünnepségére (1884.) írt, s mely az időben nagy port vert fel és hírlapi polemiákat is vont maga után. Túllojálításból akkor le is került a műsorról, s csak későbbben mutatták be nagy sikerrel. A kurucz-dalok egykori letűnését mily nagy hősi hangulattal előzte meg Balogh Ádám híres toborzó dala, melyből az 1849-iki szabadságharcz szülte *Kossuth Lajos azt üzente* című dalam is keletkezett. Hogy minő elbizakodott büszkeség szólt Balogh Ádám dalából, kitetszik a következő, Bécset fenyegető strófákból is:

Török bársony süvegem,
Most élem gyöngy életem,
Balogh Ádám a nevem,
Ha vitéz vagy, jer velem.

Sándor Ferkó sógorom,
Adsz' ide a jó borom,
Harcz után ha szomjazom,
Az áldomást megiszom.

A kurucz-dalok ránk maradt relikviái között egészen korunkig teljesen ismeretlen volt a Surány

tót vitézről szóló dāl (1865-ből), amely talán első ölelkezése volt a tót zeneritmusnak a magyarral, amely későbbben oly szélesen elterjedtté vált a magyar irodalomban. Nemkülömben sokáig ismeretlen volt a ruthén Rákóczy-nóta és induló is, a melyben ős rithmikai erő lüktet s mely egyike a legérdekesebb zenei relikviáknak. Manapság ez is nagyon el van terjedve, különösen Erdélyben.

A kurucz-dalok és relikviák különösen két szempontból felette érdekesek. Először azt bizonyítják, hogy eredetiség, hangulat s szövegjellemzés tekintetében egy nemzet népdalirodalma sem állja ki velük a versenyt, s másodsor, mert ősforrásai a valódi magyar zenetermékeknek. A későbbi nemzedékek e régi dalokból élösködtek, melyeknél szebbeket s maradandóbb becsűeket azonban még a mai kor sem tud felmutatni.

A régi kurucz-dalok és szövegekhez, mintegy kiegészítésül csatlakoznak az 1848/9-iki szabadságharcz dalai és szövegei, melyekből jó részt hiányozik ugyan az ősregiség és eredetiség vonzó zamata, de azért nem kevésbbé változatos és jellemző képet mutatnak a kor és a nemzedék eszméiről, érzéséről. A század első és második negyedére, továbbá a későbbi évtizedekre tehető e dalok eredete. A 20-as, a 30-as évekből, s a későbbiekből valók, a nevezetesebb politikai s hadvezéri kitünőségek neveihez és viselkedéséhez fűződnek, és pedig oly sokféle színben és irányban, hogy méltán beválnak a legérdekesebb korrajznak. Sok termett ez időszakban, de kevés igaz értékű maradt belőlük az utókorra, kivéve a népdalokat, melyek kivált az 50-es s 60-as évekből valók, s nem egy közülök közérdekű kincse lett a magyar zeneirodalomnak.

II.

Liszt Ferencz.

Liszt Ferencz! A művészet világában olyan ez a név, ha kimondják, mint mikor a csillagász egy világsugár-évet jelez. A végtelen számok fogalmát ugyan mivel is lehetne mással kifejezni? A földi világ minden dicsőségét, szellemi és anyagi diadalát, a hódítások, az elért sikerek végtelen sorozatát is ugyan mivel lehetne inkább a legmerészebb fantázia elé állítani, mint e névvel: *Liszt Ferencz!*

Hogyha Homér szülőhelyének dicsőségeért kilencz görög város vetélkedett: ezt is nagyon természetesnek találhatjuk, ha olyan biographusai is akadtak már a *mi* Lisztünknek, a kik őt minden más nemzetnek szivesebben odaajándékoznák, mint a magyarnak. — Midőn a harminczas években, mesés virtuózi pályája egyik dicső korszakában, a párisi közönség két táborra oszlott s a felett folytatott dőre vitatkozást, hogy melyik az első: *Thalberg-e* vagy *Liszt?* A franczia *esprit* azzal a jellemzéssel vetett neki véget: hogy igenis, *Thalberg* az *első*, de *Liszt* az *egyedüli*. Mi magyarok is így vagyunk ő vele, szemben sok enharmonikus

(többszinű) életírójával. Dicsőségteljes pályájának s még dicsőbb működésének fénysugaraiból vegyen el minden nemzet, a mennyit neki tetszik. Nekünk még mindig marad abból a dicsőségből elég s módunkban van, hogy legintenzívebb s legmaradandóbb melegét érezhessük. S ezt nem is egy, hanem számos oly tettevel igazolta, melyekre a világ legelső nemzetei is hiába áhitoztak.

Csak egy pár lapot szakítok ki tettdús életéből, hogy igazoljam állításomat. Midőn 1848-ban, a világ által még ma sem érthető magasabb szellemi indokokból, egyszerre megállt tüneményszerű virtuózi pályáján, hogy többé ne hallassa magát nyilvánosan, hanem egy magasabb eszményi célnak szentelje minden erejét és idejét; midőn a világi önzés, a kincs-szomj, a földi élvezet hajhászó szenvedély, világvárosok, császári és királyi körök s milliomos vállalkozók alakjában a kísértés hegyére viszik, s ő megvetően fordul el az arany, a tömjén s a myrrha bőségszarujától: akkor egy negyedszázad multával (1865-ben) visszatér hazájába s látva, érezve, hogy *Magyarországi szent Erzsébet* cz. remekművének hangjaiban megértette őt nemzete: először mond le törhetlennnek hitt elhatározásáról s először hazájában lép ismét a nyilvánosság elé, hogy attól kezdve százezreket tegyen le ismét a jótékonyság és a közművelődés oltárára.

De lassunk még egy másik lapot.

Midőn megvált Weimartól (1861.), hol 13 évi működés, küzdelem és eredményes harcz után, úgyszólván kiforgatta sarkaiból a művészet régi világát s azt egy újabb, lendületesebb útra terelte s midőn a világ legelső műintézetei, uralkodói s államférfiai a legfényesebb állásokkal kínálták meg, hogy nevének és géniuszának varázserejével világítson számukra: Róma, az örökváros falai közé vonul s él a szent művészetnek, hogy egy másik

remekművével, *koronázási művével* ismét hazájába térjen s évek multával aztán ismét hazáját tüntesse ki azzal, hogy legfiatalabb állami zeneintézete élére áll.

17 évig minden évben a magyar főváros falai közt töltött egy pár hónapot, ha itt talán nem is találta fel mindenkor ama legmagasabb igényeinek kielégítését, melyek őt folyton a nagy világ művészeti hullámai közé vonzották. De nekem mégis az a meggyőződés, hogy ha csöndes, merengő óráiban dicsősége lezajlott emlékeinek tündérkertjében álmodozott: sokszor be kellett vallania világot átölelő szívének, hogy ha voltak is másutt vakitónál vakítóbb fényű napjai, de oly igaz és meleg lelkesedéssel, ragaszkodással és szeretettel még sem találkozott sehol, mint hazájában.

Avagy *Esztergomi miséjének Szent Erzsébet oratoriumának* első előadása, vagy *50 éves jubileumának* világra szóló ünnepe (1873.), vagy a *koronázási ünnep* alkalmával tapasztalt s egy egész nemzet érzületét kifejezett tüntetések és hódolatok nem erre vallanak-e? A ki tanúja volt akkor ama jelenetnek, midőn Liszt a belvárosi plébániától a budai Mátyás-templomig hosszú abbé-talárban gyalog ment a koronázási misére: velem együtt soha el nem fogja azt felejtani. A nép ezrei állottak két oldalt sorfalat, s a számos tribün a legdíszesebb közönséggel volt megtelve, mely várva várta a fényes királyi menetet. Liszt az út közepén haladt egyedül, de már a lánczhídnál lehetett hallani azt a felriadó „éljent“, mely őt az *Angol királyné* előtt fogadta, a budai Albrecht-útról pedig áthangzott az a pesti oldalra, mely abban már a koronázandó király közeledtét gyanította.

Magyarország mindig megkötötte hódolatának koszorúját, melylyel e nagy fiának tartozott, a ki oly sok fényt arasztott reá s a kinek áldásos

tetteit hálás szívébe is zárta. Mert nemcsak a fővárosban, hanem mindama vidéki városokban is, a hol valaha csak megfordult, mindenkor a hódolat leglelkesebb nyilvánításaival fogadták. S ha itt hazájában is találkozott néha-néha művészeti magas intentióinak talán nem mindig és mindenben megfelelő incidensekkel: ezt az ő emelkedett szelleme soha nem róta fel az egész nemzetnek, melynek szíve, fájdalom, sokszor még azok működésében sem szokott lüktetni, a kik pedig ép hivatva volnának azt híven képviselni.

Liszt Ferencznek életét s századokra kiható működését, jelentőségét a művészetben, részletesen ismertetni akarni e korlátolt keretben, határos volna a képtelenséggel. Egy egész irodalom és könyvtár már az, a mi felőle megjelent. De az ő nagysága olyan, mint a magas hegyormok felett ragyogó napé; mentől magasabbra emelkedik, annál intenzívebben szórja fénysugarait.

Van-e halandó s annál inkább magyar, a ki ne óhajtana megtudni felőle sok oly részletet és vonást, melyek az ő életére, szokásaira s fenkölt érzelmi s gondolkodási világára vonatkoznak? Ama húsz évi mélyebb benső viszony és érintkezés folytán, melyben vele állhatni szerencsém volt, sokoldalú alkalmam nyílt úgy életét, mint eszmevilágát megfigyelni, és talán nem esem az indiscretio vádjá alá, ha egynémely élet- és jellemvonásával megismertetem az olvasót. A nagy közönségre nézve, mely a nagy emberek, nagy szellemeknek csak működési eredményét látja és érzi mintegy madártávlatból, úgyis mindig legérdekesebb olvasmánya az olyan, mely azok magánéletének, szokásainak és fesztelenebb társalgásainak fátyolát szokta szel-

lőztetni. S ugyan hány ember ne szeretné tudni, hogy Liszt Ferencz is hogyan élt, mit művelt naponta s minő apró kedvtelései, szórakozásai voltak?

Nem lehetett valami érdekesebb, mint Lisztet hallgatni, midőn derültebb kedvében régibb élményeiből szakított ki emléklapokat fesztelen, négy-szem közt való társalgásban. A század legkimagaslóbb alakjainak, íróinak, művészeinek és tudósainak találó s frappans jellemzést nyerte ilyenkor tőle az ember, a melyekből többet tudott meg ilyenképen, mintha egy halom szépítő szerrel bevont biographiát olvasott volna felőlük. S e tekintetben bámulatos volt emlékező tehetsége. 30—40 év előtti mondásokra vagy társalgásokra is emlékezett, s élményeinek legapróbb részleteit is úgy tudta elsorolni, mintha tegnap történtek volna. Voltak élményei, ismeretségei, melyekre gyakran szeretett visszaemlékezni. Honfitársai közül mindig kedves humorral emlékezett meg gróf Teleky Sándorról, kivel ifjúságának sok szép napját élte át. Az igaz, hogy a vele való megismerkedése is a legsajátságosabb természetű volt. A 40-es évek elején Berlin nagymérvű hódolatával vette körül. Teleky az ottani egyetem hallgatója volt, keveset törődve Liszt diadalkocsijával, melyen hódolói szállíták lakására. Több porosz junkernek azonban nem tetszett a magyar művész dicsőítése s a híres *Unter den Linden* sétányon éles, sőt sértő szavakkal illették úgy Lisztet, mint a magyarokat. Teleky hallotta ezt, odalépett nyomban a legszájasabb elé és úgy képen tereztette, hogy a junker sapkája is messze repült a fejéről. Persze párbaj lett a vége, melyben Teleky megsebesült és ágyba került. Liszt, amikor meghallotta az érteszenvedő honfitárs sorsát; felkereste őt mint ismeretlent, hálás elismerését fejezve ki iránta. A közöttük kifejtett s mindvégig fennállt intim barátság igazán vérrel lett pecsételve.

A mióta Liszt, magyarországi tartózkodási idejére, az orsz. m. kir. zeneakadémia első emeleti lakását foglalta el, melyet a magasabb társadalmi és művészeti körökhöz tartozó tisztelői rendeztek be s láttak el minden lehető kényelemmel, azóta e lakása — itt időzése alatt — folytonos tárgya lett a kegyeletnek és a kíváncsiságnak. Ha őt közelebbről érdeklő idegenek vagy ismerősök először tettek nála látogatást, soha sem mulasztotta el nekik apróra elmagyarázni, hogy ez, vagy az a bútordarab, szőnyeg, ablakfüggöny, kályha-ellenző, könyv- és hangjegy-szekrény, kép és sok mindenféle egyéb apróság melyik jó barátjától vagy tisztelőjétől való kedves meglepetés. E mellett figyelmeztette amaz előtte érdekes és kegyelt tárgyakra is, melyeket magával hozott budapesti lakására. Mert alig képzelhető érdekesebb valami, mint az a sok értékes és műbecsű tárgyból álló gyűjtemény, melylyel Budapesten kívül még Weimarban, Rómában s másutt is rendelkezett.

Dolgozó salonja méltán leköthette a látogatók figyelmét, mert minden darabjához egy-egy nagy név, egy-egy szélesen ismert társadalmi, politikai vagy művészeti egyéniség emléke volt hozzáfűzve. Hálósobája is kiváló érdekű kis muzeum volt. Nehány száz kötetre menő kézi könyvtára felölelte a világ legnagyobb szellemeinek termékeit. Íróasztalán s a mellette álló kisebb-nagyobb asztalon minden elképzelhető írói, művészeti és levelezési igényt kielégítő készletek voltak geniális változatossággal elrendezve, hogy minden gondolatának és szükségletének azonnal megfelelhessenek. A falakat arc- és tájképek s egy pár humoros rajz fedte. Ágya felett drága emlékü szőnyeg és kegyelt kezek által készült rajzvázlatok. Oldalt házi imazsámolya, vallásos jelvényekkel, imakönyvvvel és a boldogságos szűz képével. A Bösen-

dorfer-féle két oktávás kihuzható s csak halk hangot adó zongora-asztalon pedig lapok, folyóiratok, hangjegyek, partitúrák s mindenféle napi tárgyak heverték, melyek mindennap másképen alakultak. Egy nyugvóágy zárta be e szoba butorzatát, mely pihenő helyét képezte. Az ebédlő szobán át lehetett eljutni a salonba. Amabban feltűnt elhúnyt, meghitt barátja, Schwendtner Mihály apát mellszobra s két egyszerű — mindig zárt — üveges szekrény, melyek ritka becsű s értékű tárgyakat tartalmaztak: irodalmi s művészeti drága pompás kötésű díszkiadásokat, emlékkoszorúkat s más műtörténelmi relikviákat. Ha Liszt író- és hálószobáját kis muzeumnak neveztem: úgy salonjára méltán ráillett a ritka becses és értékes különlegességek gyűjteményének a neve. Itt voltak a magyar magasabb körök női tagjai által sajátkezüleg himzett támlás székek, divánok, díszpárnák, ablakredőnyök, az asztalokon nagy érdekű albumok, bronz tárgyak, lámpák s mindenféle salon-joux-k. A falakon híres mesterek nagy értékű képei tűntek fel, ezek közt két eredeti crayonrajz Doré Gusztávtól, melyeket a mester *Dante és Szent Ferencz a hullámok felett* című zenekölteményei illusztrációjául készített. Menter Zsófiának, a nagy hírnű művésznőnek s legkedvesebb tanítványának életnagyságú színezett arczképe a kettős billentyűzettel ellátott Erard-féle zongora s harmonium-pianino felett állott. Egyik szögletben a bécsi Beethoven-bizottság ajándékozta miniatűr-bronz szobra a halhatatlan mesternek; Liszt az eredetinek felállításához Bécsben a 70-es években e célra adott hangversenye által mintegy 25 ezer frttal járult. Itt volt két gyönyörű szekrényben (Menter Zs emlékadománya) elhelyezve válogatott zeneműtára is, mely azonban csak egy kis részét képezte ama nagy mérvű e nemű gyűjte-

ményének, melylyel rendelkezett. A két szekrény közt állt a Bösendorfer-zongora, melyen minden nap tanítványai mutatták be előtte képességüket. A salonból nyíló nagy orgona- s hangversenytéremben állt a híres amerikai Chickering-czég által tisztelet és hódolat jeléül küldött nagyértékű s mesteri kidolgozású zongora, melyet azonban csak nagy ritkán szokott volt használni.

*

Alig lehetett valami érdekesebb és művészetileg tanulságosabb, mint Lisztet tanítványai közt látni, megfigyelni, utasításait hallgatni s mi legfőbb: néha játszani is hallani. Ha legkiválóbb tanítványai után is (kik már a művészi névre voltak érdemesek) a zongorához ült, mintha az rögtön urat cserélt volna. A hangszer hangja elváltozott, a holt gépezet lelket kapott s mintha vele együtt érzett és beszélt volna. S ebből a legmagasztosabb beszéd- és érzelmi hullámból lett aztán az ő tanítványainak magukba szedni azokat az égi szikrákat, melyek delejszerűen sugárzottak a mester ujjaiból; mert a kinek nem volt meg az a természeti adománya, hogy az ő intenczióiba beleképzelje magát, vagy képleti kifejezésének horderejét, gyakorlati alkalmazását fel tudja fogni: az olyan látogathatta az ő osztályát akár ítéletnapig s mondhatta magát Liszt tanítványának; de bizony akkor is csak az olyanokhoz volt hasonló, a kik bekötött szemmel járnak a paradicsomban. S ily helyzetben voltak vele szemközt a Parnasszus hegyére törekvő ama kompozitorok serege is, a kik tanácsért vagy legfelsőbb mesteri approbatiojáért fordultak hozzá. Mert Liszt nem az a génusz volt, aki arra született, hogy akár a végrehajtó művészet terén pedagogiai dictiókat tartson a kéztartásról vagy az ujjak rakásáról, vagy hogy a Pegazus hátán nyargalódzó,

de sokszor még a nyeregben ülni sem tudó kompozitori óriásoknak (?) Reicha, Marx vagy Richter elméleteinek szabályait magyarázta volna. A ki az ő mesteri tollvonásából, néhány — költészeti, esztetikai vagy formai kifejezésre vonatkozó — megjegyzéséből nem volt képes, vagy nem volt hajlandó önmagára nézve levonni a következtetéseket: annak kár volt csak pár perczet is elrabolnia az ő drága idejéből.

A műtörténelem tele van a nagy zeneköltők sajátságosnál sajátságosabb szokásaival, midőn muzsájukkal társalogtak s midőn a zeneköltésre magukat inspirálták, vagy midőn gondolataik kioldozásával voltak elfoglalva.

Hát Liszt hogyan teremtett, hogyan szokta volt magát inspirálni? — Annyi remekművet teremtett életében s ihletettségehez annyi gazdag forrás állott rendelkezésére Európa különböző pontjain, hogy merészség volna tőlem minden művének teremtésére valamely szokásának a bélyegét ráerőszakolni. De talán még sem csalódom, ha azt állítom, hogy az ő teremtései éltető elemét a csendes contemplatio s az önnön belvilágába való zavartalan elmélyedés képezte. De egészen más álláspontot foglalt el aztán, ha eszméjével, költői intentiójával egyszer tisztában volt. Hogy az eszme, vagy más szóval a zenei gondolat-motivum, hogyan támadt a Liszt lelkében is: ez, mint minden zeneköltőnél, úgy ő nála is az eddig még lélektanilag meg nem fejtett, mondhatnám, egyéni, szellemi vibratio titkához tartozik. Ez azonban nem zárta ki azt, hogy ő nála is a gondolat-fűzésre hirtelen külbehatások ne lettek volna befolyással. S ép egy ily véletlen incidensnek köszöni keletkezését az ő (viszontagságos sorsáról szélesesen ismert) *Ma-*

gyar királydal című szerzeménye is. Keletkezése im ez.

Egy alkalommal az orsz. magyar daláregyesület által kezdeményezett *Magyar király-himnusz* szövegkölteményi s zenei pályázatának kérdéséről cseréltem vele eszmét, korábbi fölkérése folytán átnyujtván egyszersmind neki több magyar dal- s chorálgyűjteményt, ezek közt Bartalus István *Magyar Orpheus*-át is. Ép ez utóbbiban lapozgatott beszéd közben, midőn véletlenül a *Hej Rákóczy, Bercsényi* híres kurucz-dallamra fordított. „Mit akarnak önök” — szólt egyszerre felvillanyozottan, — „íme itt van egy király-himnusz dalra való, igazán alkalmas, egyszerű, nemes és lendületes dallam, mert nem kell képzelni, hogy az afféle Haydn-himnusz-dallamot meg lehet rendelni csak úgy tetszés szerint. Természetesen, csak a szöveget kell az óhajtott célra mással helyettesíteni, s formailag egységes keretbe önteni.”

Ezzel leült s azonnal férfi-négyesre alkalmazta a dallamot, ellátva azt néhány bevezető taktussal. Íz eszme többé nem is hagyta aztán nyugodni, míg csak az egész művet, úgy szövegét, mint zenéjét illetőleg meg nem alkotta.

Nem fejezhetem be a nagy mesterre vonatkozó eme — csak nagy vonásokban tartott — rajzot a nélkül, hogy egyetmást el ne mondjak még mindennapi életéről is.

Liszt mindig korán kelő és későn fekvő s általában éjjel kevés álmot igénylő ember volt, s csakis legkésőbbi éveiben szokott volt korábban lenyugodni; hanem napközben többször is megkivánta a nyugalmat. Kora reggel azonban — télen-nyáron — már íróasztala mellett ült s a nap legnagyobb részét munkával, zeneköltéssel, olvasással tölté, kivéve, ha a mindennapi számos látogatás ebben nem gátolta, a mi nem

egyszer tette fáradtta, sőt néha türelmetlenné is, ép úgy, mint a világ minden részéből naponta hozzá intézett és érkező levelek, megkeresések s mindenféle más írásbeli alkalmatlankodások. — Életmódja a legegyszerűbb s legigénytelenebb volt, aminőt csak képzelni lehet. Szükségletei is a lehető legcsekélyebbekre szorítkoztak, fényüzési igényei pedig épenséggel nem voltak, minden gasztronomikus fényezésnek ellensége volt. Lucullus-i vagy sardanapál-i hajlamokkal épen nem birt, pedig ha valakiben a világon, úgy ép Lisztben fejlődhetett volna ki e hajlam azok után a rengeteg díszlakomák és tiszteletére adott vagy rendezett estélyek, diner-k s mindenféle ünnepélyes mozzanatok után, melyekkel életében elhalmozták. Daczára annak, hogy szenvedélyes szivaros volt: ebben is a legegyszerűbb ízlést követte. — Legjobban szerette az úgynevezett „préselt szivarokat“, s ezért én vagyok a felelős, mert az én ajánlatomra kedvelte meg, s hálából nem is nevezte ezeket másként, — még külföldön is, — mint Ábrányi-szivaroknak, vagy ha tréfás hangulatban volt, „gepreszte Ungarn“-nak. — Szórakozási szenvedélyeül nem ismert mást, mint a *wisth* és a *piquet* játékot, melyekben párját kellett keresni. Ha csak tehette, minden este lejátszott egynéhány parthie-t, ha másokkal nem, hát wisth- vagy piquét-tudó tanítványaival. A hirlapokat minden nap figyelemmel kísérte s minden nap „á jour“ volt ugy a hazai, mint a világeseemények dolgában.

Sokszor cseréltem vele eszmét a zeneművészet további fejlődéséről, a virtuozitás jövő irányáról és értékéről, valamint általában a szellemi közművelődés kihatásáról a nemzetek életében. Hogy ilyenkor természetesen a súlypont mindig a magyar hazára esett: talán mondanom sem kell. Minden alkalommal csak azt hangsúlyozta, hogy a magyar

művészeknek a jogos exclusiv nemzeti irány mellett lehetőleg világműveltségi színvonalra kell törekedniök, a haza határain túl is hatáskört szerezniök s az igazi tehetségeknek igyekezniök magukat a nagyvilágban is értékesíteni. — Ki ne látná be e szavak igazságát?

Halála évében (1886.) Páris, London és Szentpétervár készültek fogadására és dicsőítésére. O előhaladt kora daczára is engedett a meghívásoknak. Kinek juthatott volna eszébe, őt visszatartani? — Vagy vissza lehetne-e tartani a sast, hogy ne szálljon az ég felé nyúló ormok csúcsára vagy hogy röptében ne nézzen a napba?

Végzetessé vált utolsó dicsőségszomja, mert kifáradt, kimerült, s erősen áthült. De azért mégis elment Bayreuthba, hogy a mintaelőadásokat ott utóljára élvezze. Végszava volt: „*Tristán — Izolda*“ s kilehelte nagy szellemét!

III.

Reményi Sde.

Mikor Reményi halálhírét olvastam, erősen ráborult lelkemre a mulandóság fájó érzése s úgy éreztem, mintha a halál kaszájának fagyos suhintása az én öreg arczomat is meglegyintette volna. Még a szavát is hallottam: „Hatan voltatok, te lettél az utolsó; most már rád kerül a sor.“ Okot pedig erre az a régi hatos képcsoport szolgáltatót, mely még 1865-ben látott napvilágot, mint az akkori *Ország Tükre* czimű képes hetilap melléklete s melyre e pillanatban, zongorám mellől, ösztönszerűen föltekintettem. E képcsoport a magyar művészet ama fényes s történelmi nevezetességű napjainak emlékére jelent meg, melyek ugyanaz év augusztus havában a *Nemzeti Zenede* negyedszázados jubileuma alkalmával zajlottak le a fővárosban. Hat arczkép látható rajta, azok képei, kik az ünnepség érdekében akkor kiváló tevékenységet fejtettek ki. Független sorrendben így következnek: balról Erkel és én, középen Liszt—Mosonyi s jobbról Reményi—Volkmann.

Reményi az 1891-ik év elején, 15 évi távollét és világbarangolás után jött ismét haza családotól,

hogy másodszor is felidézze a régi lázt. Mikor meglátogatott s megpillantotta a képet, az ő naiv bohémkedélyével így szólott hozzám:—Még hárman élünk, én, te és az öreg Erkel bácsi: mit gondolsz, ki lesz az utolsó, hogy betegye az ajtót?

— Én már régóta úgy érzem, — feleltem, — hogy te leszel s meg is illelne, hogy így történjék, mert az egész világon, szárazon és vizen, te lobogtattad legmesszebbre a magyar mûzsa zászlaját.

— Nekem más a sejtelmem, — mondá. — Előérzetem az, hogy Erkel bácsi marad utoljára s föl is tételezek annyi logikát a sorstól, hogy azt hagyja utolsóinak, aki legelső lehelt örökéletű prometheuszi szikrát a magyar zene géniuszának szobrába.

Szegény megdicsőült barátom! Rossz próféta-nak bizonyultál! Alig hagyta el bennünket ismét, hogy újra nyakadba vedd a világot, Erkel bácsi is csakhamar elment, s most már te is itt hagyta annak a rengeteg temetőnek a közepén, mely félszázad alatt benépesült körültem. Most már nem kérdés, hogy ki teszi be az ajtót!... A csil-lagok ködében vajjon találkozunk-e, vajjon össze-verődünk-e még valaha? Földi hüvelyed nem pihenhet a hazai földben, melyért annyit tettél és áldoztál; nem szakíthatok virágot a sirodrról; de leteszek rá egy nefelejts-szálat, s ha Petőfi mellől letekintesz rá a magasból: észre fogod venni, hogy leghivebb barátodtól, legrégibb bajtársadtól származik.

Ha én félszázados emléktáram polczain ide-oda rakosgatok: a laphalmazok jó kétharmada azokra a művészeti eseményekre, kulturális mozgalmakra, eszmeharczokra s más élményekre esik, melyekben Reményivel való együttműködésem játszta a főszerepet. Az én viszonyom vele szemben sokféle fázison ment keresztül. Legelőször

1846-ban ismerkedtem meg vele Pesten, a *Honderü* szerkesztőjének, Petricsevich Horváth Lázárnak szalonjában; alig volt még 17 éves — épp akkor került ki a bécsi konzervatóriumból, ahol Böhm tanította hegedülni, — de élénk temperamentuma, megnyerő társalgási modora s nagyratörő, dominálni szerető művészeti ambíciója már akkor előre vetette az árnyékát annak a mesés változatosságu életpályának, mely reá várakozott. Három évvel később, a szabadságharcz utolsó heteiben Görgey táborában láttuk ismét egymást Nagy-Kállóban, hol a szabolcsi nők diszlakomát s tánczestélyt rendeztek a honvédek tiszteletére. Reményi, mint Görgey kedvencz tábori virtuóza, a megyeház nagytermében hegedüjével szórakoztatta a társaságot s egymásután huzta a siró-rivó és az ugrós magyar nótákat. Nem volt se vége, se hossza a pezsgő vigasságnak, pedig nemsokára következett előbb a debreczeni s azután a világosi temetés! Szeptember havában, mielőtt a külföldre emigrált: meglátogattott Pesten, hogy búcsut vegyen tőlem. Kezébe adtam azt a Stradivari-hegedüt, melyet Lavotta hagyott az atyámra. Alig tudott tőle megválni s tovább egy óránál játszott rajta roppant lelkesedéssel. Már akkor szenvedélyes hegedügyűjtő volt, s mint ilyen kiváló szakértőnek bizonyult, mert mindjárt rájött, hogy a hegedü nyaka és csigája nem valódi. Igaza volt; az elkoptatott nyak feszélyezte atyámat a játékban s még korábban ujat csináltatott helyette az akkoron híres pesti hegedükészítővel, Teuffelsdorfferrel.

Azután tizenegy évig nem láttuk egymást, ő a külföldön, főleg Párisban és Londonban töltötte az ötvenes éveket, fényes művészeti állást foglalva el, én pedig Pesten hordtam a szellemi rablánczot.

Mikor 1860-ban, nagy nimbusával, visszatért hazájába s megkezdődött a több éven át tartott első Reményi-láz: sokáig nem közeledtünk egymáshoz. Irigy, önző s hamis ambíciókat szító kezek konkolyt hintettek közénk, amit még jobban elmérgesített az a heves polémia, mely a *Pesti Napló* hasábjain folyt köztünk az ő híres „Repülj fecském” és „Ezt a kerek erdőt járom én” felelevenített magyar népdalai miatt, melyeket én zongoraátíratban jóval elébb adtam ki, hallomás után az ő előadási modorához tartva magamat. Az én kiadásomban és szerkesztésem mellett 1860-ban megalapult s működött első magyar *Zenészeti Lapok* hasábjain aztán mindaddig folyt az ő sokféle tulkapásai és túlzásai ellen a harcz, míg Mosonyi meg nem irta hozzá intézett híres cikkét, melyben őt a „magyar zene palatinusa” czimével ruházta föl. Ez hatott s kezdetüket vették a békealkudozások. Majd eljött hozzánk 1861-ben a legnagyobb magyar születésű hegedűművész: Joachim, kinek a tiszteletére az egész fővárosi zenevilág fényes bankettet rendezett az Európa szállóban. Ez alkalommal aztán megkötöttük a végleges békét. Mind a kettőnk lelkéről nagy kő esett le; de a *Zenészeti Lapok* egész pártja is megkönnyebbült. Ettől fogva egy szív, egy lélek lettünk; mindig egy uton jártunk, működtünk; soha köztünk még csak árnyéka sem merült föl a lelki disharmóniának. Csak akkor váltunk el ismét, mikor ő 1876-ban családjával együtt ismét külföldre költözött.

Ha én mindazt összegezni és részletezni akarnám, ami az én Reményivel való együttműködésemmel és a sokféle együtt átélt incidenssel kapcsolatban áll: egész kötetek telnének ki belőle. Csak egy pár érdekes vonást nyujtok ezuttal, melyek az ő jellemére, művészeti elveire s életmódjára vetnek világot.

Reményi egész élete és viselkedése folytonos ellentmondásban állt azzal az általánosan vallott tétellel, hogy a művész hazája széles e világ s hogy a zenében nincsen nemzetiségi alap s etikai törekvés. Mert, bár éppen ellenkezője volt Erkel Ferencznek, aki idegen földön soha nem művészkedett s Bécsen túl sohasem volt, s bár nyugtalan vére, felcsigázott ambíciója folyton űzte, kergette egyik országból, sőt egyik világrészből a másikba, nem ismerek olyan művészt, akiről több joggal lehetne elmondani, hogy nemzeti alapon állt, mint amilyen joggal mondhatjuk ezt Reményiről. Európának nincsen olyan zege-zuga, ahol meg ne fordult volna, az egy Oroszországot kivéve, melynek babérai után sohasem áhitozott, bármennyire elismertje és méltányolója volt is az orosz művészeti aspirációknak. De ami a zenészeti kozmopolitizmust illeti, éppenséggel nem vallott kizárólagosan inkarnátus elveket s még a zene legklasszikusabb hőrozsainál is mindig a nemzetiségi megnyilatkozásokat kereste. Ebből magyarázható az a sajátlagos izlése, amelylyel a speciális nemzeti alapon álló zeneköltők iránt viseltetett, mint Chopin, Wagner, Schumann, Liszt s a régieb és az újabb olasz s francia nemzeti stílus képviselői.

Az irodalom, művészet, tudomány s kultura minden terén széles és részletes ismeretei voltak, melyeket nem valami könyvbuvárokodásból merített, hanem rengeteg uti tapasztalataiból s abból, hogy folytonosan személyes érintkezésben állott nagy tudósokkal, írókkal, művészekkel, diplomáttákkal s az előkelő világ színe-javával. Ami pedig a hegedűvirtuozitást illeti, abban legnagyobb pályatársainak sem engedett nagy előnyt; nem ismert ő teknikai nehézségeket, csak az előadás modorában volt eltérő azoktól a nagyságoktól, akik nyugalom s plasztika dolgában felülmúlták. Legnagyobb am-

bicziója természetesen az volt, hogy mindenben magyar véralkatát juttassa kifejezésre s nem is volt még zeneművész, ki a magyar zene őseredeti specialitását olyan remekül tudta volna párosítani a művészeti eszményesítéssel, mint ő. Ha minden klasszikus fonala elszakadt, csak rá kellett gyujtania valamely bús magyar hallgatónótára, vagy pikáns, pezsgő csárdás-rítmusra s lába előtt hevert akár német, olasz, franczia, dán vagy norvég, akár pedig a Tahiti-szigetek őslakói. Hallása s tapintási érzéke fenomenális volt; képes volt a hegedű mind a négy hurját széthangolni s mégis tiszta kettős fogásokat hozni ki rajta. Ebbeli ördögösségével nem egyszer ejtette bámulatba a szakértő zenei köröket. Ritka zsenialitásáról nem egyszer hallottam a legnagyobb elismeréssel nyilatkozni oly nagy tekintélyeket, mint Liszt, Wagner, Bülow, Rubinstein, Brahms, sőt magát a hegedűkirályt, Joachimot is.

Hazafiassága s jótékony áldozatkészsége nem ismert határt. Száz és százezreket rakott le az emberszeretet, a közművelődés s a hazafias célok oltárára. Nem is állotta a pénz az erszényét. Voltak különös szenvedélyei, melyeknek kielégítésére tenger összeget költött, sőt nem egyszer kidobott. Valamely speciális régiségért képes volt a legmesszebb utat is megtenni, csakhogy megszerezze.

Mikor a hetvenes években a Keleten s Egyiptomban művészkedett, neje Fáy Gizella Pesten tartózkodott. Akárhányszor elkövete azt a pazarlást, hogy 5—600 forintos táviratokkal adta tudtára, hogy nincsen semmi baja. Máskülömben sokszor megszállta a fukarkodás szelleme is, de soha a családi szeretet rovására. Alaposan értett a kettős kontrapunkt elméletéhez, de annál kevésbbé a kettős könyvvitel egyensúlyához. Voltak kimagasló érényei, voltak persze modorosságai is. Tempera-

mentuma szilaj, csapongó volt s emiatt nem egyszer félreértették s még többször elítélték — kivált honfitársai. Én ismertem alaposan s az élet minden fordulóján, de elmondhatom, hogy melegebben érző hazafit, lágyabb szívet s a szépért, az eszményiért igazabban lelkesülni tudó magyar művészt keveset — vagy talán egyet sem ismertem.

Most már ő is csendes ember lett s messze földön, túl az óceánon nyugszik talán elhagyatott sírban. Nem, én hiszem, hogy az amerikai magyarok minden évben virágokat fognak ültetni a sírhalmára s emlékkoszorúkkal róják le évenként az egész magyar nemzet nevében az elismerés és kegyelet adóját egy olyan világhírű művész irányában, aki egész életében első sorban *magyar* volt s csak azután *művész*.

Dicsőség, páratlanul lelkes ováció vette körül egyik amerikai (chikagoi) hangversenyen, mikor elszólítá a halál az élők sorából bűvös-bájos hegedűjével a kezében, elmámorosítván a hallgató-ságát viharos éljenzések és ismétlések közepette.

Az ő neve, mint magyar művészé, oly szélesen ismeretes az egész világon s az ő főleg magyarországi élete és ténykedése oly sok érdekes szövetszála fut össze, hogy azok mindig érdekelhetik a hazai közönséget. Elősorolok ezuttal egynéhány érdekeseget a sok közül, amelyek nem tartoznak a felőle keletkezett mende-mondák közé, hanem teljesen hitelesek. Egykori életírója, mert bizonyára fog akadni s kell is, hogy akadjon — talán jó hasznát veendi.

*

Reményi házasságát Fáy Gizellával, a magyar ős gentryvilág egyik előkelő, szellemes tagjával érdekes, mondhatni romantikus intermezzók előzték meg. Fáy Gizella atyja, Fáy Antal, a borsodi nagybirtokos, a híres sportember s a még hiresebb zene-

művész, a 70-es évek elején költözött fel Miskolcra Budapestre, miután szerencsétlen hajítás folytán lábtörést szenvedett, még pedig nemcsak egyszer, hanem kétszer, és mert ferdén kezeltetvén, a már forradásnak indult lábat újra el kellett törni, ami aztán végleg nyomorékká tette. Egész haláláig csak tolós karosszéken vitték. A legrajongóbb s legzseniálisabb naturalista zenész volt, akit valaha ismertem. Bálványozott minden zenei nagyságot, de különösen *Lisztet* és *Reményit*. Itt Budapesten egész művészkolóniát gyűjtött maga köré, amely hetenkint összejött József-utczai földszintes lakásán zenélni, eszméket cserélni s vitatkozni, amiből leánya Gizella is mindig kivette a maga ellenmondást nem tűrő heves részét. Atyja mindig superlativusokban beszélt, írt és komponált s még nyomorékos helyzetéhez kötve is annyi kótapapírost írt össze, hogy megtelt volna vele egy jókora vagon. Tele volt eredeti s életrevaló eszmékkal, de a formát, a technikai nehézségeket, a harmoniai simaságot, a hangmagasságot és mélységet: mind ezt keveset respektálta. Egyszer ránk esett, hogy tegyük boldoggá s vigyük el hozzá Lisztet, hadd borulhasson a lába elé. Reményi vállalkozott rá, aki annyi meseszerűt regélt neki — s méltán is — Liszt első látásra való játékaról. Végre beteljesült forró vágya. Fáynak épp akkor fejezte be rengeteg nehézségekkel telerakott legujabb magyar rapszódiaját. Liszt elkérte, hogy megismerkedjék vele. Leült a zongorához s kezdte játszani, de a kézirat oly szabad, fegyelmezetlen plasztikával volt papírra vetve, hogy a legerősebb árgus-szem sem tudott volna belőle kiokosodni s ez volt talán az egyetlen eset, hogy a nagy mestert cserbenhagyta ördögös virtuozitása. Egyideig csak küzködött vele, de aztán udvarias megjegyzések mellett félretette s szabad rögtönzésbe csapott át. A szerző superlativusok-

ban mentegetődzött merész stílusaért. Reményit pedig erősen feszélyezte a dolog. Máskülömben Liszt nagyon megszerette úgy az apát, mint a leányát, s később, mikor értesült a két sziv gyöngéd vonzalmáról, minden erejéből igyekezett a művészeti áldást rájuk adni. De a dolog nem ment oly könnyen, mert habár a rajongó apa készséggel beleegyezett a frigybe, de a mama arisztokratikus gögijében hallani sem akart róla. Reményi végre sok kerülő uton engemet kért meg, hogy Juhász Endrével, a család egyik jó barátjával (Juhász Aladár, a kiváló zongoraművész atyjával), kérjük meg ünnepélyesen választottjának a kezét. Az apánál nem találtunk ellenzésre, de annál inkább a mamánál, aki nem éppen udvarias szavakkal utasított el. De a koczkát épp ez döntötte el, mert a daczos, heves temperamentumu, de vagyonilag teljesen független ara, házassági államcsínyra határozta magát s nem telt bele sok idő s Reményi és Fáy Gizella férj és feleség lettek. Haynald Lajos kalocsai érsek emelkedett szónoklat mellett adta rájuk az egyházi áldást, melynél Liszt és én szerepeltünk mint tanuk. Blaskovics Marianna pedig fényes lakomát rendezett az új pár s az illusztrisz társaság tiszteletére.

Vannak művészi temperamentumok, amelyek nem türik a normális fegyelmezettséget; sokkal erősebb bennök az egyéni önállóság után való vágy s a saját géniuszukra való szabad támaszkodás ösztöne, semhogy kiszabott sémák szerint akarnának működni. Ilyen volt Reményi is; azért nem lehetett őt állandó helyhez kötni s azért volt csak rövidéletű az ő nemzeti színházi versenymesteri s első magánhegedüsi állása is Orczy Bódog báró intendantssága alatt 1870-ben. Égette őt a zenekari ülés, melytől szabadulni akart. Egy véletlen incidens

jött segítségére. Orczy báró ugyanis bizonyos Macsinszka nevű — állítólag orosz hercegi származású — énekesnőt akart mindenképpen felléptetni vendégül Ernaniban, mint Elvirát. De már a próbánál kitűnt, hogy csak botrány lesz belőle; a bárót hiába akarták a színház kapacitásai lebeszélni s Reményi tiltakozása, sőt kilépésével való fenyegetése sem használt. Az önfejű intendáns hallatlan botrány mellett mégis felléptette. Reményi másnap minden magyar és német lapban éleshangú támadást intézett az ő „te s tu“ barátja s intendánsa ellen, a művészet becsületét hangsúlyozva s egyúttal nyilvánosan bejelentve kilépését a színház kötelékéből. Az ő magyarországi működésének talán ez volt a legtöbb port felforótt incidense, mert művész pályatársaival úgy volt a megállapodás, hogy vele szolidaritást vállalnak, de a legutolsó pillanatban magára hagyták s neki egyedül kellett az ürömpoharat kiürítenie. A föld tovább mozgott, a pályatársak tovább működtek s Orczy báró még sokáig önkényeskedett az intendánsi székben. Reményit pedig a nem sikerült „coup d'état“-ért jóformán elítélte a napirendre tért közvélemény. Azzal vigasztalta magát, hogy elvesztette ugyan a csatát, de megmentette a művészeti zászló becsületét.

Reményi a hazai művészet érdekében számos irányban s alkalommal kiható s maradandó eredményű ténykedést fejtett ki. A sok közül csak egynehányat sorolok fel. 1863-ban Hollósy-Lonovics Kornélia fényes bucsufellépte *Bánk bán*-ban; ugyanaz évben Wagner Rikhárdnak Budapesten való ünnepeltetése, 1865-ben a nemzeti zenede negyedszázados jubileumának európai sikere; 1867-ben a magyar koronázási mise kivívása; ugyanaz évben az aradi országos dal- és zeneünnepély, hol az aradi daláregyesület is megalakult; 1869-ben

a Liszt-féle nagy hangversenyek; 1870-ben a Beethoven születésének 100-ik évfordulójakor rendezett diszelőadás; 1873-ban a Liszt 50 éves jubileuma s a „*Krisztus*“ *oratorium* bemutatása; az országos zeneakadémia előmunkálatai s létrehozása; mindezekben ugyszólván döntő szerep jutott neki az ő ügyszeretete s nagy befolyásai folytán. Testestől lelkestől igazán lelkesedni s szóval, tettel működni tudó magyar művész volt, akihez hasonló nem igen termett még e haza földjén. — Nemcsak mint aktív virtuóz, hanem mint zeneköltő is mindig előljárt s ha világraszóló opuszokat nem is hagyott hátra, de a magyar zeneirodalom mégis nagyon sokat köszönhet az ő munkásságának s reproductív képességének. Előrehajtó erővel bírt s ahol csak megfordult, itthon és idegenben: mindig legfőbb törekvése volt széles érdekeltséget kelteni a magyar művészet jogos aspirációi iránt.

Minden magyar csak áldólag emlékezhetik reá.

IV.

Erkel Ferencz.

A magyar zenevilágban az első, a legkimagaslóbb és a legtanulságosabb helyet Erkel Ferencz foglalja el. Már abban a korban — a 30-as években — kimagasult a zene terén, mikor hazánkban a többi társművészetek, a színészet kivételével, még csak csecsemő korukat élték. E téren jöhetnek talán utána még nagyobb géniusok, de magyarságban, őseredetiségben s úttörő munkában senki nem fogja őt felülmulni. Mikor Erkel megteremtette a magyar operát, akkor még a semmiből kellett teremteni, mert ha valaki, úgy ő igazán megczáfolta azt az állítást, hogy nincsen ugrás a természetben; a hová a zene terén a legnagyobb nemzetek is csak századok fokozatos építkezése után juthattak el: ő oda egy ugrással emelte a magyart. Minden előkészület, minden lépcsőszerű fejlődés nélkül betetőzte a magyar zene fényes kupoláját, mielőtt még az alapkövek le lettek volna rakva. A művészet-történelemben azt a látszólagos paradokszt képviseli, mely szerint hamarabb születhetik a fiu az apánál. Mert a mikor első magyar operáját, „*Báthory Mária*”-t 1840-ben megírta, akkor még nem volt más az egész magyar zeneirodalom, mint ter-

méketlen, reménytelen pusztaság, melyen nem termett semmi, csak a cigány hegedűjéről nemzedékről-nemzedékre átszálló, de le nem kottázott népdal, meg egy-egy verbunkos vagy hallgató nóta. Ha valami külföldi ember az országba vetődött — kivált zenész — aki érdeklődött a cigány hegedűje iránt s a nótának, amit futólag hallott, szerette volna megnézni a kottáját, nem talált ilyesmit széles ez országban s azzal távozhatott tőlünk, hogy van egy ország, amelyben garmadával hevernek a dallamkincsek, de nincs senki, a ki fel tudná s fel akarná szedni a földről. Egy oly géniusznak kellett jönni, mint Erkel Ferencz, kiben megvoltak mind ama kellékek, amelyek képesítenek valakit a legmerészebb lépésekre is. Elhatározta, hogy felkuszik a legmeredekebb sziklacsucsra s vezető, támasz nélkül kitűzi ott a diadal zászlaját. Ereje és merészsége nagy sikert aratott s ha első kísérletezése nem is vált be teljesen annak az ideálnak, amelyet maga elé tűzött, de későbbben annál inkább megnövekedett az ereje a tetőn s mind magasabb hegycsúcsokra hágott. Hunyady László, Bánk-bán, Dózsa, Brankovics és többi operája tanuskodnak erről. Az ő elévülhetetlen érdeme, hogy fel tudta rázni a magyar zenevilágot dermesztő tespedéséből s tekintélyes falánkszot tudott maga köré gyűjteni, hogy építkezzenek alulról s kövessék őt a magasba.

*

Erkel Ferencznek több mint hat évtizeden át kifejtett tevékenységéről, teremtő erejéről s minden irányu aktivitásáról teljes képet s méltánylást nyújtani nem lehet e korlátolt keretben. Itt csak nagy vonásokban óhajtom jellemezni az ő nagy egyéniségét. Amit mindenek felett ki kell emelni, az az ő tiszta s rendíthetlen érzülete, melyel minden iránt viseltetett, ami a magyar aspirá-

ciókkal kapcsolatos. Annyira ragaszkodott ez érzületéhez, hogy soha egész életében, Bécsen kivéve, nem lépte túl a magyar határt. Fényes virtuózi, dirigensi és zeneköltői tehetségével soha idegen babérokra nem áhítozott s teljesen megelégedett a hazai koszorúkkal. De isten kegyelméből volt is ezekben része, mert nemcsak ritka nagy kort ért el, hanem ez alatt számtalanszor részesült — s méltán — nemzete osztatlan elismerésében, dicsőítésében. Erkel nemcsak megteremtette a legmagasabb műfajt: a magyar operát (melyben nem multa még eddig senki felül, s abban, hogy a nemzet vérébe átmenjen, talán nem is fogja soha felülmulni), de amellett a magyar zeneművészet neki köszönheti a hathatósabb vívmányokat. Mint a magyarországi operai ének első reformátora, mint a nemzeti himnusz megalkotója, mint az általános hazai zeneirányok fellendítője, mint nagy zongoraművész, dirigens és pedagógus: egyaránt elévülhetetlen érdemeket szerzett. 1888-ban ünnepelte meg a főváros összes értelmisége, irodalmi és művészi körei karnagyai működésének félszázados évfordulóját, 1890-ben pedig, amikor betöltötte nyolczvannadik évét, tiszteletére a filharmoniai társulat nagy hangversenyt rendezett, amelyben — felkérésre — ő maga is közreműködött: mint zongoravirtuóz eljátszotta Mozart *D-moll* versenyét a maga szerzette stilszerű nagy kadenciával. A közönség elhalmozta ovációkkal, de méltán is, mert nagy életkora daczára még mindig oly tüneményeszerű volt a virtuozitása, oly klasszikus az előadása, hogy mindenkit bámulatra ragadott s mindenki csak azt kérdezte, milyen lehetett negyven éves korában, mikor nyolczvan éves korában sem tudott rajta kifogni az izomerő hanyatlása? Ez volt az ő utolsó nyilvános szereplése mint virtuózé. Mint dirigens már korábban visszavonult s néha-néha csak akkor

szerepelt, ha saját operáit kellett vezényelni. Helyét nagytehetségű fiainak: Sándornak és Gyulának engedte át, mert az ő családi életében is bevált az a közmondás, hogy „az alma nem esik messze a fájától.“

*

Amíg Erkel mint igazgató és tanár az orsz. m. kir. zeneakadémiában működött, több mint tizenöt éven át ebbeli fényes sikerei is csak babérait szaporították. Nyilvános tanár talán soha nem működött nagyobb buzgalommal és lelkiismeretességgel — s tegyük hozzá — szakértelemmel is, mint ő. Annak az osztálynak volt a vezetője, amely a zongorajátékban való legmagasabb foku jártasság megszerzésére adott módot. Ez osztály maga Liszt Ferencz felügyelete alatt állott, aki azonban évenként csak 3–4 hónapot töltött a fővárosban. A többi munkát mind Erkel végezte, még pedig oly teljes megelégedésére a nagy mesternek, hogy az mindig biztos siker tudatában távozhatott s térhetett vissza. A két nagy géniusz közt mindig a legszívélyesebb s zavartalan benső viszony állt fenn. Erkel a rajongásig tisztelte és méltányolta Liszt sokoldalú géniusát. Viszont Liszt is kellőképen méltatta mindig Erkel halhatatlan érdemeit a hazai művészet terén. Több mint negyven éves barátság kötötte őket össze egymással s e viszonyt nem gyöngítette ez idő alatt semmi élesebb elvi vagy érzelmi eltérés. Tanárkodása alatt egy egész új virtuóz-nemzedéket művelt, amely osztatlan ragaszkodással és szeretettel viseltetett iránta. Szigorú, de igazságos, gyöngéd volt velük szemben s mint igazgató is az egész akadémia bizalmával dicsekedhetett, mert nem pedanteriával, hanem szabad művészeti szellemmel igazgatótt.

Mintaképe volt a tanári pontosságnak, úgy jövet

mint menet, sőt a tanítás idejét rendszeren még egy órával is meghosszabbította a kiszabott időnél. A magyar szellemnek nem volt nálánál hivebb és kitartóbb ápolója; életbe léptette úgy időközben, mint az év zártával a rendes magyar hangversenyi előadásokat, melyeken csak a tanítványok magyar zenei szerzeményei szerepeltek mindenféle válfajban. Ezt a nemzeti irányt meghonosította az orsz. magyar daláregyesület országos ünnepségein és versenyein is, melyeknek tizenkét esztendőn át volt országos karnagya, önzetlenül, minden külön díjazás nélkül. Az ő nimbusza és buzgalma ez irányban igazán mindig országos jelentőségűvé emelte ez ünnepségeket.

Erkel Ferencz a szó szoros értelmében magyar művész és zeneköltő volt. Operái szövegeihez mindig magyar történelmi tárgyakat, személyeket választott. A kozmopolita irányhoz nem igen vonzódott, habár annak az emlőjén növekedett s nőtt nagygyá. Az egész klasszikus zeneirány, mint vezénylő karnagynak és tanárnak, a kis ujjában volt s a kik alatta növekedtek vagy léptek a nyilvánosság elé, mindig biztos támpontra találhattak benne. Magyarsága volt az ő legerősebb vára, amelyen nem tudott kifogni sem az irigység, sem a rágalom vagy kicsinylés. Mert az ő pályája sem vezetett mindig rózsás utakon. Neki is meg voltak az ő kálvária-állomásai, de azoknál is csak egy hitet vallott: szeretni a hazát s diadalra segíteni a magyar művészeti igéyekeket. — Mint ember, sajátságos összetétele volt mindannak, ami valakit érdekes egyéniséggé tehet. Nagy szenvedélyeket nem ismert s szorakozásaiban csak az elmélyedő kontemplálást szerette; azért kedvelte oly kizárólag a sakkjátékot, melynek szintén mestere volt. E szenvedélye-

nek tenger időt áldozott, nem annyira mint játészó, hanem mint pusztá néma szemléő. Egész gondolatvilága a zenében összpontosult; méltányolt minden tehetséget érdem szerint s nem hivalkodott a maga nagy tehetségével, de vakon sem hódolt a felfujt nagyságoknak. Nagyra becsülte, sőt meg is bámulta a nagy zenetudósokat, különösen a kontrapunktistákat, de azért lelkével mindig a szívhöz szóló melódiákhoz vonzódott. A zenetudomány szövevényes pókhálóival keveset törődött s nem is törekedett arra, hogy nagy szimfoniákkal, oratoriumokkal vagy kettős fugákkal szerezzen babérokat, hanem minden tehetségét egyedül az operákban összpontosította, hogy minél közvetlenebbül érintkezzék a nagyközönség szívverésével. Nem dolgozott gyorsan, szerette a magánosságot, hogy minden gondolatát a szíven át ereszsze s hozza napvilágra. Művészeti ítéleteiben rendesen a fején találta a szeget s ebben nem imponáltak neki még a legnagyobb tekintélyek sem. Zárkozott természete nem szerette a zajos társadalmi érintkezéseket, azért keveset és csak akkor vett részt nagy társaságokban, ha el nem kerülhetette; inkább visszahuzódó természetű volt. Ép úgy nem igen törte magát a hangversenyek sürü látogatása után. Egész életét a zene világában töltvén, csak valami rendkívüli művészet bírhatta rá, hogy látogatásával megtisztelje. De Liszt nyilvános vagy házi hangversenyeiről soha el nem maradt.

A hirlapokat, az irodalmat mindig nagy figyelemmel kísérte. A magyar specziális viszonyokhoz tapadó józan konzervatizmus s az új korszellem vívmányaihoz alkalmazkodó realizmus egyesülése alkotta az ő politikai hitvallását. Ép oly kegyelettel s bámulattal csüggött Széchenyi és Deak alakjain, mint ahogy soha el nem tudta képzelni egymás

nélkül Kossuthot és Petőfit. E kettős behatás alatt írta meg *Himnusz*-át, *Névtelen hősök* című operáját, és zenésítette meg Petőfinek a *Magyarok istene* és *Elvennélek én* című költeményeit.

*

1893. június 15-én adta ki nagy lelkét, elvonultan a világtól svábhegyi nyaralójában, hol rendszeren a nyarat szokta volt tölteni. Temetése nagy pompával ment végbe, az egész fővárosi értelmiség s az irodalom, művészet egyetemes s százezerre menő közönség részvéte mellett. Valhalála méltó alakja volt a magyar közművelődésnek és művészetnek. Hozzá hasonló kevés termett s fog teremni a magyar nemzet számára, amelynek keblében örökké fog élni a neve, mert hiven s kitaróan teljesítette hazafiui hivatását és kötelességét.

V.

Mosonyi Mihályról.

Nem volt soha a magyar zenevilágnak érdekesebb alakja Mosonyinál. *Brand* néven kezdte zenészeti pályáját. Mint a kozmopolita irány Saulusa tekintélyes, szélesen ismert, méltányolt európai nevet vivott ki magának, s mint mosony-megyei születésű, Mosonyi névvel végezte be életét a magyar zene megtért Szent Pálja gyanánt, eltörülhetlen nyomokat s hervadhatlan érdemeket hagyva maga után. — Zenészeti tudományát magántanulás útján szerezte s azt is már előhaladt ifjúkorában. Vagyontalan szülőktől származott s több éven át mint falusi zenésznaturalista működött a helybeli s a szomszéd templomokban, mert kiváló zenetehetséggel volt megáldva. Majd orgonált, majd nagybőgőzött, hegedült s más hangszert játszott, a mint szükség volt rá, csak a zongorához nem értett sokat, mert nélkülöznie kellett e hangszert, drágasága miatt. Majd Pozsonyba vetődött mint nyomdásztanuló. Ott ismeretséget kötött valami Surányi nevű zenetudóssal, aki felismervén benne a tehetséget, a zenepályára ösztönözte s némi utasításokkal is ellátta. Azután a Pejacevics grófi

családnál zenemesterkedett több évig, míg végre Pestre, a fővárosba költözött, s ezután egész haláláig (1870) itt élt és működött. Nem végzett ő semmiféle zeneiskolát vagy zeneakadémiát, de azért mégis többet tudott, mint a legelső diplomások egész serege. Éjjelt-nappalt egygyé tett, úgy Pozsonyban, mint a grófi családnál és a fővárosban, hogy magát úgy is mint többoldalú hangszerzenész, s úgy is mint zeneszerző, teljesen kiművelje tisztán az öntanulás segítségével. S ez erős ösztöne, kitartása meg is termette gyümölcsét, mert már a 40-es, de főleg az 50-es években széles körben ismert és általában tisztelt névre tett szert a zenevilágban. Ehhez járult külső megjele-
nése is, mely impozáns volt és figyelmet keltő. Mellig erő, sűrű, egyenletes szakált viselt; külseje hatását emelte nyílt és nagy értelemre valló tekintete.

*

Mosonyi különösen zongoraoktatással foglalkozott s tartotta fenn magát. A zeneszerzési órákkal nagyon fukarkodott és csak sok utánjárásra vállalt tanítványokat. Ebből érdekkérdést nem csinált, s nem vállalta csak olyanok tanítását, akiknek komoly szándékáról meg volt győződve; akiben ezt föl nem ismerte, s aki csak hiu sportozás kedvéért akart nála meríteni a tudomány forrásából, az olyantól feltétlenül huzódzott. A zeneszerzési pályán a klasszikus irányhoz és műformákhoz vonzódott, kiváltképen pedig az egyházi zenéhez, melyben oly nagy hirre tett szert, hogy az esztergomi bazilika felszentelésekor (1856-ban) maga Liszt kérte fel, hogy híres esztergomi miséjéhez két betétet szerezzen, melyeket elő is adtak, s melyekről a nagy mester kiváló elismeréssel nyilatkozott. De komponált más műformákban is, írt

szimfoniákat, kamarazenét, német dalokat, vonós-
négyeseket, melyek csak növelték zeneköltői tekin-
télyét. Klasszikus iránya mellett feltétlen híve volt
az új zeneiránynak s Liszt, Wagner, Berlioz,
Schumann, Chopin műveinek sok éven át úgyszól-
ván egymaga csinált a fővárosban propagandát.
Reformáló szellemmel birt s éles ellentétbe helyezte
magát a hagyományos klasszikus ízléssel való túl-
hajtással és kérkedéssel szemben. De nagy volt az
ambíciója arra is, hogy az új iránynyal szemben a
legmagasabb drámai operával is megküzdjön. S
ép ez ambíciójának köszönhetette aztán a magyar
zeneirodalom, hogy végre teljesen a magáénak
vallhatta. Érdekes történettel van ez összekötve,
melyben magamnak is volt némi részem. Az 50-es
évek elején t. i. szerencsés voltam én is tanítványa
lehetni. A gyakorlati komponálásra kerülén a sor,
igen gyakran a magyar zene magasabb művelése
felé vonzódtam, amelytől azonban mindig el-
akart terelni. Gyakran vitatkoztam vele e tárgy-
ban, sőt mint tanítvány, meg akartam téríteni a
tanárt. De nem tágitott, sőt inkább fokozódott
ellenszenve. Ez időben írta meg német szövegre
Miksa császár a mártonhegyi magaslaton című négy
felvonásos nagystilű operáját, melylyel azt akarta
elérni, hogy legelőször Weimarban, Liszt igazga-
tása alatt kerüljön előadásra. El is utazott hozzá
Weimarba, hogy bemutassa neki s konzultáljon
véle. De Liszt sokkal jobb barátja volt, semhogy
az igazságot meg ne mondta volna neki. Mosonyi a
mester kifogásainak igazságát belátta. De nem szólt
semmit, csak hazatért tört szívvel. Itt pedig az
történt, hogy tűzbe dobta az egész vezérkönyvet
s felfogadta, hogy többé semmiféle kozmopolita
zenét nem fog írni. A régieket nem érhetne utól, s
belátta, hogy az újakkal nem versenyezhet. S
itt kezdődött Pállá való átváltozása. Egy pár évig

elnémult, s csak töprengett magában. Azután kísérletet tett még a régi nevével: részt vett (1857-ben) az Erzsébet-albumban, nagy feltűnést keltve *Pusztai élet* című ábrándjával. 1859—60-ban aztán egyszerre új név merült fel a magyar zeneirodalomban: *Mosonyi*. E név alatt senki sem tudta, ki lappangott, csak azt érezte mindenki, hogy az e név alatt megjelent *Kazinczy-émlék és 12 zenekép a magyar gyermekvilágból* című dolgozatok a legnagyobb elismerésre méltók. Előbb látni akarta, minő hatást kelt az új név, hogy meggyőződjék életképességről új irányának. Azután levetette az álarcot s egész haláláig egyik legkimagaslóbb alakja lett a magyar zeneirodalomnak.

Egymást követték minden műfajban legmaradandóbb becsű magyar zeneszerzeményei. A *Széchenyi-gyász*, *Az ünnepi nyitány*, *A magyar tanulmányok*, *Eredeti dalai*, *Átiratai*, *Férfi-karai*, majd később *Szép Ilonka* és *Álmos* operái Szigligeti Ede szövegére, s még számos más műve, melyek magyar zenei nagy hivatottságáról tanuskodtak. De nemcsak gyakorlatilag, hanem mint író is kilépett a síkra a magyar zene érdekében. Az általam (1860-ban) megalapított első magyar zenelapnak lett állandó munkatársa s hat éven át szebbnél szebb s tanulságosabb irányczikkeket, kritikákat, tanulmányokat s lendületes iránytárcákat írt, tisztán lelkesedésből, csak az ügy iránti szeretetből.

Mosonyi e kettős tevékenysége felette nagymérvű átalakításoknak lett kútforrása, melyet soha nem ignorálhat a magyar műtörténelem. Nagy tekintélye, nimbusa felvértezte a magyar zene harczosait, s olyan erős falankszszá idomította, mely előtt meg kellett hódolnia a legkonokabb ellenlábasnak is. — Mosonyi Pálfordulására kétségtelen-

nül nagy befolyást gyakoroltak Erkel Ferencz operáinak sikerei. De másrészt nagy lökést adott új irányának Volkmann Róbert fellépése is már az 50-es évek derekán, mikor ez kiadta *Visegrád* című klasszikus, de félmagyar stílusban írt képeit, melyekből Mosonyi már akkor meggyőződhetett, hogy mire képes a magyar zene, ha abban a technikai tudás és ihletesség mellett még a valódi nemzeti szellem és érzés is segítségére jó. Befolyásolták még magyar tanítványainak sikerült dolgozatai s kiadványai is, melyek elől, akarva, nem akarva, el nem zárkozhatott.

Mosonyi rengeteg tudományos képzettségre imponált zenésznek s laikusnak egyaránt. Ő e tekintetben nem ismert lehetetlenséget. Gyorsan és teljes öntudattal dolgozott. Nem volt ugyan mindenkor megáldva a közvetlen ihletettséggel, de ami kikerült a keze alul, az mindig érdekes és felette tanulságos elemeket rejtett magában. Mint zeneszerzési tanár ritkította párját; világos, könnyen felfogható, átérthető volt a magyarázata, s aki az ő magyarázatában meg nem értette a legnehezebb problémák megfejtését is: azt ugyan a szentléleki nyelvek sem világosították fel.

*

Mosonyi társadalmilag is általánosan tisztelt állást foglalt el. Sokoldalú képzettsége, olvasottsága, szellemes társalgása, szikrázó s találó fejtegetései, mindenütt kedvelté s vonzóvá tették megjelenését. Munkaereje és gyorsasága bámulatot keltett. Amellett írása bármely téren mintaszerű volt. Zenészeti tudása s biztonsága pedig egészen a meseszerűségig ment. Képes volt bármely polifonikus tételt négy különféle kulcsban (soprán, alt, tenor, bass kulcsban) bármely adott hangnem-

ben leolvasni s a zongorán lejátszani. Mindig jókedélyű volt, s az életet soha sem fogta fel drámai szempontból. Házi életében a pedánságig takarékos, pontos és fegyelmezett volt. Szerette a vig-hangulatú társaságokat. Nagyon vonzódott az olyan fiatal zenetehetségekhez, akik tőle komolyan akartak tanulni; nagy súlyt fektetett még a naturalista magyar zene- és dalszerzők átidentifikálására is, amiben ugyan sokszor nem volt köszönet, mert túlságosan becézvén őket, sokan már zenészeti portentumoknak képzelték magukat, ha csak leereszkedett hozzájuk, vagy plane nyilvánosan is foglalkozott velük.

Mint az új iránynak rendíthetetlen híve, annak kimagasló alakjai érdekében tűzbe is ment volna. Nehéz lenne eldönteni, hogy mint zeneszerző, műíró vagy mint pedagógus volt-e nagyobb? Való azonban, hogy birt-mindazon tulajdonságokkal, amelyek egy zenésznagyságnak megszerezhetik a méltó hírnevet. A nyilvános tanári vagy dirigensi állástól idegenkedett. Csakis egy ízben engedte magát rábeszélni, hogy a *Zenekedvelők egyesületében* mint vezénylő karnagy szerepeljen. De hamar belátta, hogy erre nincs elegendő tehetsége, s kevés idő múlva letette a karnagyi pálczát. Ebben pendant-ja volt Volkmannak, aki szintén szebben s biztosabban tudott komponálni, mint vezényelni még azt is, amit saját maga írt.

Mosonyi, midőn Weimarból visszatért s a nem intenciója szerint sikerült *Max* cz. operájának vezérkönyvét a tűzbe dobta: átváltozását s más útra való térését így magyarázta meg nekem: Meggyőződtem — mondotta — én is, mint sok más, hogy túlbecsültem képességemet. A régi klasszikusokat utól nem érhetem, mert azok már

lcarattak mindent előttünk, s mi csak a tengerbe öntünk vizet utánuk. De arról is meggyőződtem, hogy az új irány hőrosaival sem vehetem fel a keztyűt. Tehát oly térre kell magamat vetnem, amely még jórészt parlagon hever, s kitartó megművelést igényel. Ez pedig nem lehet más, mint a magyar zene fölemelése, szóval, írással és tettel. Többé tehát nincs mit keresnem az idegenben.“

Önmegtagadása maga iránt s lemondani tudása a már biztosított babérokra: ez tette őt nagygyá s példáját követésre méltóvá, kivált a mai korban, a mikor nálánál sokkal kevesebb képességgel, de még nagyobb téves ambícióval folyton ostromolják számosan a Parnasszus kapuját.

Mosonyi neve és emléke örökös mutatótábla marad a zene nagy országutján azok számára, akik nem tudják a helyes irányt megválasztani, s inkább tévelyegnek, mint biztos révpartba jutnának

2

VI.

Volkmann Róbert.

Volkmann Róbert idegen ország szülötte volt, de még élte fiatal szakában került Magyarországra. Pesten telepedett le már a 40-es évek elején, s azóta folyton köztünk élt s működött. Zeneszerzői és más téren való működésének java-része hazánkra esik. Résztvett sok éven át Magyarország művészeti fejlődésében s így méltán sorol-hatjuk őt a magyar zenevilág legelső korifeusai közé.

Tanulmányait Lipcsében s Prágában végezte, s már mint kész zenész telepedett le nálunk, de itt forrta ki magát teljesen, s innen ment híre nem-csak az egész művelt európai zenevilágba, hanem túl az Óceánon is ismerték a nevét. Viszontagságos életet élt, s még azt sem lehet biztosan tudni felőle, hogy minő viszonyok, minő életfordulatok járultak hozzá, hogy Magyarországot választotta második hazájának. Mikor ő Pesten letelepedett, akkor még eléggé mostohák voltak a zeneviszonyok a fővá-rospan ép úgy, mint a vidéken. Kevesen tudtak felőle, mert nagyon visszavonult, zajtalan életet élt, csak néhány polgári családdal s idegen ajku zenésztársával érintkezett. Messze került az

olyan társaságokat, amelyek közelebb hozták volna őt az akkor már ébredő s tetterőtől duzzadó magyar irodalmi s művészeti körökhöz. Még az 1847/8-iki pezsgő korszak is nyomtalanul viharzott el felette, az 1849-ik év pedig egészen eltakarta őt fényével és gyászával. Csakis az utána következett 50-es évek elején kezdett a fáma felőle beszélni, mint olyan fenomenális, rejtve maradt zeneköltőről, aki hivatva van Magyarországból fényt árasztani az egész külföldi világra. Az 1849-ik év végén megalapított Rózsavölgyi és társa című zenekiadó cég volt az első, amely a nála megfordult zenészeket és műkedvelő közönséget figyelmeztette Volkmann létezésére, s csödadolgokat beszélt felőle, hogy minő zeneköltői kincseket rejteget íróasztala fiókjában. — 1851-ben látogatta meg először Pestet a későbbi világhírű zongoraművész, az akkor még egészen fiatal Bülow János, Liszt legkedvesebb tanítványa, akiről már akkor nagy dolgokat kezdett terjeszteni a világ. Az említett cég főnöke, a híres magyar zenész Rózsavölgyi Márk fia, Gyula őt is figyelmeztette Volkmannra. Bülow fel is kereste a remeteéletű zeneszerzőt s megkérte őt, mutatná meg neki valamelyik kéziratát. Volkmann ép akkor fejezte be későbbben világhírűvé vált *B-moll* zongorahármasát (hegedű és gordonkakisérettel), mely e nemből oly alkotása volt a valódi klasszikus géniusznak, amely még Beethoven után is tudott felmutatni ujat és kimagaslót. De kiadhatásáról szó sem lehetett, mert a kiadók az ily mély stilusu szerzeményre — kivált ismeretlen szerzőtől — nem mertek vállalkozni. Bülow, mikor megismerkedett vele, elámulva kiáltott fel, hogy az ily mesterműnek nem az íróasztal fiókjában, hanem a világ zenepiaczán van a helye. Elkérte Volkmantól, hogy bemutassa Weimarban egyik Liszt-matinéján, hol akkor egész Németország s a

külföld ujtói adtak találkát egymásnak, s a honnan akkor leggyorsabban lehetett világhírré szert tenni. A Rózsavölgyi-czég pedig vállalkozott a műnek előfizetés útján való kiadására. — A Trió Weimarban óriási szenzációt keltett, s innen datálódott Volkmann zeneköltői nagy nimbusa és nevének széles körben való elterjedése is.

*

Volkmann azután több kisebb-nagyobb, kozmopolitikus stílusban tartott szerzeményt bocsátott közre, részint külföldi czégek, részint az említett hazai czég kiadásában. Hat hangulatos s könnyen játszható általános zeneképe zongorára négykézre (lipcsei kiadás) megszerezte nevének népszerűségét. — Magyarországon pedig ugyanezt érte el az 50-es évek derekán *12 visegrádi zeneképével*, melyekkel lefegyverezte még a magyar zenestílus leghitелenebb Tamásait is, s melyek manapság is az ő legkeresettebb szerzeményei közé tartoznak úgy bent a hazában, mint a külföldön. Ettől fogva lett Volkmann neve hangzattossá a zenevilágban, s társadalmi állása is egészen megváltozott. Abban a szerencsében részesült, hogy megszabadulhatott anyagi gondjaitól, szabadon élhetett hivatásának s *Heckenaszt* Gusztávban, a nagy műszeretőben s a gazdag kiadóban oly páratlanul bőkezű meczenást nyert, aki minden szükségességgel ellátta s tekintélyes évi járulékot biztosított számára azzal a kikötéssel, hogy minden további szerzeménye az ő kiadási tulajdona legyen, s csakis az ő czége számára írjon. S ez időtől kezdődtek Volkmann aranjúezi évei, amelyek alatt zenitjére jutott zeneköltői tevékenysége. Mindenféle nagyszabású művet teremtett: szimfoniákat, kamarazenét, koncerteket, vonós négyeseket, nyitányokat s zongoradarabokat.

A második szabadsági éra alatt (a 60-as évek elején s későbbben) részint meczenása hazafias felgerjedésének, részint saját ihletségének engedve, a specziális magyar zeneirodalomnak is egyik kimagasló képviselője lett, s ha meg is látszott e művein, hogy nem mindig az igaz magyar vér lüktetése közben termettek, de mindenhá díszei s klasszikus tartalmú kiadványai **maradnak** a hazai irodalomnak.

Volkmann ezután, mint gondtalanul élő zene-költő, a 70-es évek derekáig minden hazai műeseményben aktív részt vett, szorosabb viszonyba lépett Liszttel, Erkellel, Mosonyival s az akkori zenészeti egyéniségekkel és egyike lett a magyar zeneviszonyok nyomós fejlesztőinek s befolyásolóinak. A zenének minden ágában kimagaslott, az egy operát kivéve, melyhez nem igen tudta magát asszimilálni. Nem egyszer nyilatkozott ugyan akként, hogy meg akar az operastilussal is küzdeni: de egészen haláláig (1883.) csak az akaratnál maradt. Heckenaszt Gusztáv halála után annak kiadói üzlete is feloszlott. Volkmann aztán műveinek kiadó-jogát ismét magához váltotta s azok többféle czég tulajdonává lettek.

Volkmann 1875-ben nevezték ki az országos magyar királyi zeneakadémia rendes tanárává. A zeneszerzési és a hangszerelési tanszéket töltötte be egészen 1883-ig, mialatt számos zeneszerzőt nevelt, akik később, s ma is előkelő állást foglalnak el a hazai zeneéletben. Volkmann kezdetben zongoratanítási órákkal tartotta fenn magát; zeneszerzési oktatással csak kivételesen foglalkozott. Mint akadémiai tanár sajátságos állást foglalt el a többi szakokkal szemben, részint idegen nyelve, részint sajátságos tanrendszere és egyéni temperamentuma

folytán. Szükszavú tanár volt, s nem birt sem a szobősséggel, sem a beható magyarázat megvilágító képességével. Tőle leginkább az olyan tanítványok tanulhattak sokat, akik vagy már mint nem kezdők kerültek a keze alá, vagy birtak azzal a képességgel, hogy önmaguktól ki tudtak okosodni s el tudtak igazodni az elrejtettebb igazságok kiderítésén. Volkmann nem annyira megvilágító szavakkal magyarázta a technikai rejtelmeket, mint inkább némán javított a feladványokon, s a többbit a tanítvány kombinációjára bízta. Hanem amelyik tanítvány az ő javításán okulni volt képes s levonta belőle a következtetést, hogy miképen kell máskor eljárni, az mérhetetlen hasznát vette az ő néma oktatási rendszerének. Az általa használt német tankönyvek paragrafusaira szeretett támaszkodni. Nem egyszer megtörtént, hogy némely gyengébb fejű tanítványa nem értette meg az írott, s nem is mindig világos paragrafusokat. Ilyenkor rendesen arra utasította a gyengéket, hogy olvassák el ismételten azokat a paragrafusokat, s csak készítsék el feladatukat a szerint, ahogy azokat megértették. Kényelmes természetű ember volt s pontossága nem mindig hasonlított az óráéhoz; leczeóráit szerette oly hetinapokra áttenni, amelyekre rendesen a naptár vörösbetűi esnek. Hanem nimbusa oly nagy volt, hogy tanárrá való kinevezése a zeneakadémia becsületkérdésévé vált s a tanítványok is szívesen s készségesen jártak hozzá, mert az ő nimbusa rájuk is fényt vetett.

Volkmann egyike volt a legkülönczebb zene-költői természeteknek, amelyek valaha léteztek. Nagy szenvedélyekkel általában nem birt, kisebb szenvedélye csak egy volt: a tarokkjáték, amelylyel bárhová is el lehetett csalni. Mint zeneköltőnek,

pregnans egyénisége volt; nem lehet felőle mondani, hogy nagy lelkesedéssel csüggött volna az újabb zenereformátorok intenczióin, de azt, ami szerinte életrevaló volt bennük, maga is szerette értékesíteni műveiben. Állandó ideáljai a régi klasszikusok voltak, de legnagyobb szellemi rokonságot főleg Beethoven iránt érzett, s annak mély-séges szelleméből nem egyszer táplálkozott. Különösen az architektonikus formatisztaságra ügyelt, de nem szolgálai utánzással, hanem a korszellem vívmányainak felhasználásával. Szimfóniai és vonósnégyesei, kamarazeneművei klasszikus magaslaton állanak, s kevés zeneműtermék vetélkedhetik velük. Szellemi tartalmát illetőleg Schumannnal is nagyon homogen volt, pedig nem igen mondhatni, hogy valami különösebben rajongott volna érte. Eszméi, melodikája s ritmikája soha sem jártak alant, választékos volt mindkettőben, s erős eredeti vonások jellemezték minden alkotását. A programzene sem lelkesítette, s e térre csak egyszer lépett *III. Richard* című hangverseny-nyitányával. Dalai, férfi és női karénekei nagy számban elvannak terjedve s keresett hangverseny-számok.

Volkmann társalgás közben inkább hallgató, mint közlékeny volt Affektusba nem igen jött, de ha nagy ritkán mégis belemelegedett valamely tárgyba, tanulságot tett széles olvasottságáról, s általános műveltségéről. De ezek úgyszólván véka alá rejtett tulajdonságai maradtak, melyekkel se nem pózolt, se nem kérkedett. — Szerette a magánosságot, mindig szerény lakást tartott s takarékos maradt mind haláláig. Családi életet sem élt, agglegény maradt öregségeig, sőt még semmiféle gyöngédebb hajlamáról sem beszélt soha a fáma.

Családi összeköttetéseivel meglehetősen szakított, nem élt semmiféle rokonsága a közelében, s a hagyatékára netalán igényt tartókat úgy kellett hivatalosan értesíteni. Ridegen folyt le egész élete, itt Budapesten. Itt tartózkodását csak egyszer szakította meg, amikor pár évet Bécsben töltött az 50 es évek vége felé. Ugynevezett műutazásokkal sem fárasztotta magát, az akadémiai szünidők alatt legfeljebb hazájába, Szászországba látogatott el. Szorosabb, mélyebb barátságot — az egy Heckenasztot kivéve — senkivel sem kötött. Mindenkivel szemben udvariasságot, kimért előzékenységet tanúsított, de felmelegedni emberekért vagy eszmékért — erre nem igen mutatott példát. Egészen a zeneköltészetének élt, abba mélyedt el. Politika, világesemények keveset érdekelték, de nem is igen törte magát utánuk. Sok önérzettel birt, s nagyon ismerte saját becsét, jelentőségét. Kevés élő művésznek volt bálványozója, s ha valaki mélyebben érdekelte, azt inkább érezte, mint mutatta. E tekintetben igen megegyezett a természete a Beethovenével, akit mód felett bálványozott.

Művei az egész világon el vannak terjedve s, mindenütt nagy méltánylásban részesülnek. Úgy az általános, mint a magyar zeneirodalom méltán sorolhatja nagyjai közé.

VII.

Régi magyar cigányprimások és zenészek.

A krónikások általán azt mondják, hogy a cigányok a XV-ik században, Zsigmond király idejében jöttek Magyarországra. Hogy honnan jöttek? Erre a kérdésre senki sem adhat biztos feleletet. Legvalószínűbb, hogy Indiából kerültek Európába, s így hozzánk is. Az időben Magyarországon a vándorló hegedűsök, lantosok és kobozpengetők képviselték a világi zenét, de a cigányok hamarosan kiragadták a magyarok kezéből a zeneszerszámot, s kiváló zenetehetségük révén ők lettek amazoknak utódai. Előbb a magukkal hozott rozoga keleti hangszerekkel, főleg a czimbalommal hódítottak, de később a hegedűt s a többi vonós hangszert is tulajdonukba vették. Már a XVI-ik és a XVII-ik században ismerte őket e tulajdonukról az egész ország, s meghonosodtak a magyar oligárkák udvaraiban is, hol aztán nagy szerepet játszottak, mint udvari zenészek. Már Tinódy Sebestyén is megemlékezik róluk krónikáiban. Mindinkább kiváltak közülök az úgynevezett *primások*, kik egész zenekarok élén állottak, s mint zeneszerzők is

szerepeltek, akik egészen a magyarok szájaíze szerint tudtak muzsikálni, az ő eredeti dalaikra és nótáikra támaszkodva. A krónika szerint legelső híres cigányprimás és zeneszerző *Kármán Döme* volt, aki *Thurzó Imre* lakodalmán nagy feltűnést keltett. De a cigányprimások és zenészek első valódi nimbusza *II. Rákóczy Ferencz* korában mutatkozik, amikor a fejedelem, továbbá *Bercsényi* és más kurucnagyságok rendes udvari cigányzenészeket tartottak. A magyar egyházi főméltóságok is nagy kedvelői voltak a cigányzenészeknek. *Csáky Imre* bibornok udvari zenésze *Barna Miska* volt, aki 1737-ben *Szepesváralján* tizenegy versenyző cigányprimás közt megnyerte az első díjat. Többen neki tulajdonítják a *Rákóczy-kesergő-t*, de később kiderült, hogy ezt *Rákóczy* udvari zenésze, az öreg *Czinka* komponálta, ura után való kesergésében. Ennek volt unokája a híres és ragyogó szépségű *Czinka Panna* primásnő, kinek neve bejárta az időben az egész országot, s aki az említett kesergő nótát emlékezetben is tartotta és utódaira is ráhagyta, mint drága relikviát. 1772-ben halt meg s nagy pompával temették el; ő volt a XVIII ik századnak leghíresebb és legtöbbet dicsőített primása. Utána következett hírben és dicsőségben e század első negyedében *Bihari János*, aki már európai hírre emelkedett, s akinek a magyar zene kifejlődése a legtöbbet köszönhet. Az 1815-iki bécsi kongresszus alatt császárok, királyok szorítottak vele kezét, s elárasztották őt drága adományokkal. Úszott a pénzben és dicsőségben, de mert nem tudott takarékoskodni, kezének megbénulása után nagy nyomorban halt meg Pesten 1828-ban. *Bihari* mint cigányprimás és mint magyar zeneszerző egyaránt kiváló. Ő adott legklasszikusabb formát a magyar hallgató nótáknak, a toborzó zenének, indulóknak és a régi,

Czinka Pannától hátrahagyott Rákóczy-kesergőből is ő formálta a világhírű Rákóczy-indulót. A káden-
 cziáknak, figurák és ékítményeknek ő volt a legna-
 gyobb mestere, aki után indultak a következők.

*

Kötetekre volna szükség, ha el akarnók so-
 rolni a régibb magyar cigányprimások és zene-
 szerzők légiónját. Itt csak a legkiválóbbakról akarok
 megemlékezni. Ilyen volt első sorban az öreg Boka
 András, Dombi Marcsi és Martinovics. De vala-
 mennyinél kiválóbb volt Boka Károly, a páratlan
 debreczeni primás, aki valódi ideálja lett minden
 régibb cigányprimásnak. A 40-es és 50-es évek-
 ben élte virágkorát, s a híres debreczeni országos
 vásárokat az ő bandája nélkül nem is lehetett elkép-
 zelni. Az alföldi gentryvilág mindennemű kitünté-
 tésben részesítette, s általában legnagyobb híre
 volt az időben az egész országban. De méltán is,
 mert senki a magyar dalokba és nótákba nem tudott
 annyi tösgyökeres érzést s eredetiséget önteni,
 mint ő. Mint zeneszerző is maradandó nyomokat
 hagyott hátra; egyebet nem említek, mint úgyne-
 vezett *Boka kesergőjét*, amely unikum számba mehet
 a magyar zeneirodalomban. — Méltó utóda volt
 veje, Patikárus Ferkó, aki egyedül közelítette meg
 úgy játékát, mint szellemét. Az aranyifjuság ideálja
 volt az 50-es években, s még a legnagyobb héro-
 szok is megbámulták, mint Liszt, Joachim, Re-
 ményi stb.

Híres speciális cigányzenész volt Fátyol
 Károly, ki rendesen csak zenekíséret mellett sze-
 repelt mint kitűnő gordonkás. E nemben valóban
 páratlan naturalista számba ment; mint ilyen be-
 utazta az egész magyar hazát, mindenütt nagy
 kitüntetésekben részesülvén. Az öreg Rácz Pált
 kell mindjárt utána felemlíteni, aki 36 fiában egész

hires cigány zenésznemzedéket hagyott hátra. Kalandos életet élt, gazdagon nősült Olaszországban, amikor altiszt volt Radeczky seregében. De nem igen tudott bánni a pénzzel, mely záporként hullott kalapjába, s késő éveiben is bandája élén kellett a mindennapi kenyérre valóját megkeresnie. Mikor meghalt, temetésén megjelent az egész cigánysereg s a legmagasabb arisztokrácia néhány tagja is. Rácz Pált mindig élvezettel hallgatták a legnagyobb világművészek is, akik Budapesten megfordultak. Volt sok pózolás és modoros vonás a játékában, de párosult vele melegség, tűz és temperamentum. Mint zeneszerző is sok életrevaló csárdást, tánczenét és nótát komponált. Említésre méltó Bunkó Ferencz, aki már vidéki primás korában hírnevet szerzett a fővárosi körökben is. Sokan Biharival hasonlították össze, de ez csak túlzó magasztalóitól telhetett ki, mert ha nagy primási tekintéllyel bírt is s régi klasszikus modorban tudott is játszani a hegedűn, de a legnagyobb cigányprimással még sem állhatta ki a versenyt. Sárközy Ferencz szintén kiváló helyet foglalhat el az elhalt cigányprimások közt, nemcsak mint zenész, hanem mint olyan is, aki sok életrevaló, s a maga idejében igen kapós magyar táncz-zeneművet szerzett. Az 1848/9-i szabadságharcban mint honvédtiszt — hadnagyi ranggal — s mint zenekarvezető szerepelt. Részt vett több ütközetben, s a világosí fegyverletétel után, mint az elsők elseje ment európai körútra, hogy hódítson a magyar zenével. A 60-as években elegáns megjelenésű cigányprimás volt, aki többször részt vett az udvari bálokon és estéken, mint zenekarvezető. Élete utolsó éveiben már mint primás nem szerepelt, csak segédkezett hol az egyik, hol a másik bandánál. Nagy érdeméül kell felróni, hogy gyermektelen lévén, Hegyi Poldi leányának, a nép-

színház primadonnájának, Hegyi Arankának lett nevelő atyja; ő taníttatta ki, ő ajándékozta meg vele a magyar művészetet. Berkes Lajos volt az úri kaszinó kedvencze. Az ott rendezett piknikeken mindig az ő bandája muzsikált. Mikor 1885-ben meghalt, a kaszinó pompás temetést rendezett neki. Megjelent e temetésen majdnem az egész mágnásvilág. A koporsót száz tagból álló cigány zenekar kísérte ki a kerepesi temetőbe. Egy ízben az öreg Rácz Pállal versenyzett, s mert a jury neki ígérte oda az elsőséget, halálos ellenségek lettek; versenytársa csak halálos ágyán békült ki vele. Három hó multával azonban Rácz Pál is követte a sirba.

A régi cigányprimásokkal és zeneszerzőkkel sokszor összetévesztik azokat a régi magyar zenészeket, akik nem voltak cigányok, hanem tanult zenészek, s csak a cigányos játékmódot követték és a cigányok szellemében működtek, mint Lavotta, Csermák, Ruzsicska, Rózsavölgyi stb. De ez természetes volt abban az időben, mikor a cigányos stílus uralkodott mindenfelé, s aki nem a cigányokat utánozta, nem is tartották magyar zenésznek. Még manapság is dominál — még pedig szerfelett erősen — a magyar közönség körében a cigányos játékmódor, még a zongorával szemközt is, a czimbalomról nem is szólva. Ez kétségkívül nagy hátrányára s akadályára van a magasabb irányu magyar zenének, mert a nagyközönség csak ama daraboknak ad előnyt, amelyekben cigányfigurákra, dallamot elferdítő cifraságokra talál. A kiadók is erre fektetik a súlyt s így a komolyabb törekvésű magyar zeneiróknak nem nyílik tér, utat törni a finomabb, magasabb izlésnek. Másrészt elvitázhatatlan, hogy a magyar

zene külföldi, sőt mondhatni világelterjedése érdekében a magyar cigányok tettek legtöbbet. Megismertették azt a legmagasabb köröktől kezdve a legalsóbbakkal is úgy bent a hazában, mint a külföldön, egymás nyomába lépő körutazásaikkal. Eredménye ennek az lett, hogy amely magyar zene nem cigányos modoru, azt sem bent, sem kint nem tartják valódi magyarnak.

A cigányok szereplése Magyarországon sajátos állást foglal el a más országok cigányzenéjével szemben. Kiváltképen feltűnik, hogy sehol a cigányzenészek oly híven s találóan nem azonosították magukat a nemzeti érzülettel, mint éppen a magyar cigányok. Ha a zenejáték terén máshol is beleolvadnak az illető nemzetek érzületébe, de már arra nem igen van példa, hogy zeneszerzéssel is oly arányban s oly jól foglalkoznának, mint nálunk s híres zeneszerzői névre is szert tennének. Innen van aztán, hogy még nagytekintélyű idegen zeneköltők is öntudatlanul vagy akarattal sokszor összezavarják a magyar zenét és dalokat a cigánydalokkal és zenével. Brahms híres és elterjedt magyar tánczait például nemcsak cigánytáncznak nevezte el, hanem még azok eredetiségét is magának tulajdonította. Tausig pedig világhírű zongoraábrándját nem magyar, de *Zigeuner-Weisen*-nek nevezte el, pedig mind a kettőben törül metszett magyar dalok és tánczenék szerepelnek. Ugy járt el Sarasate is hirhedt hegedűábrándjával. Csak Liszt nem csalafintáskodott, mert számos világhírű átiratát mindig *Magyar rapszódia*-nak nevezte.

Az említetteken kívül egész sokaságát lehetne még elsorolni a régibb zenészeknek és primásoknak, akik híressé tették nevüket. De erre e helyen nincs terünk s talán felesleges is volna, mert

azok többé-kevésbbé csak erősebb-gyengébb refleksi, utánzóí voltak az említett legkitűnőbbeknek. Mert van a cigányzenészeknek bizonyos középvonala, amelyen az egyik majdnem olyan, mint a másik. Ritka közöttük, akinek rendkívüli tehetsége van, hogy kiválik a nagy tömegből. Leginkább tapasztalható ez a mai cigányprimásoknál s zenészeknél, akik között szintén található ugyan számos kitűnőség, de szerfelett megsaporodott számuk mellett manapság már sokkal nehezebb a kiemelkedés.

Jóban, rosszban, előnyben és hátrányban sokat köszönhet a cigányoknak a magyar zeneszet, mert náluk nélkül talán még e század is elvonult volna felette anélkül, hogy a magyar zene mai lendületét kivívta volna.

TARTALOM.

I. Kurucz-dalok és énekek	5
II. Liszt Ferencz	12
III. Reményi Ede	24
IV. Erkel Ferencz	35
V. Mosonyi Mihály	42
VI. Volkmann Róbert	49
VII. Régi magyar cigányprimások és zeneszerzők	56

czélja az, hogy a magyar és külföldi irodalom termékeit **olgy olvasó áron** hozza forgalomba, hogy azokat a legszerényebb viszonyok közt élők is megszerezhessék.

Mindamellet, hogy a **legjobb minőségű** famentes papíron a legtisztább nyomással jelenik meg, a „Magyar Könyvtár” egy-egy füzetének ára csak 30 fillér (15 krajczár). Füzetek nemcsak kiváló régibb íróink műveinek gondos új kiadásait tartalmazzák, nemcsak a külföldi irodalom remekeinek jeles fordításaival gyarapítják a magyar közönség könyvtárait; hanem közlik újabb magyar íróknak eredeti munkáit is, természetesen javát annak, mit a mai magyar tudományos és szépirodalom termel.

A „Magyar Könyvtár” lehetőleg sokoldalú, nagy gondot fordít az iskola szükségleteire is, külön iskolai kiadásokat nyújtva; a mellett törekszik, hogy a vállalat nagyobb legyen, hogy az **olvasó közönség** minden osztálya találjon benne a maga számára valót. Felöleli a szépirodalom minden ágát: ad elbeszéléseket, kisebb regényeket, színműveket, verseket; ezenkívül közöl az irodalomtörténet, nemzeti és világ-történet, a természettudományok stb. körébe vágó munkákat is. A ki a „Magyar Könyvtár” eddig megjelent füzetekét megszerzi, a legolcsóbb áron a legtartalmasabb házi könyvtárhoz jut.

Az eddig megjelent **100** szám **együtt véve havi 1 frton** részletfizetésre is kapható.

Az első részlet kifizetése után a 100 szám egyszerre szállíttatik.

Kivágandó és beküldendő.

.....könyvkeres-
kedésének

Megrendelő bárcza.

Alulírott megrendelem a „Magyar Könyvtár” **első 100 számát** 15 frt értékben. Kötelezem magamat mindaddig minden hó elsején havonként 1 frtot fentnevezett cégnek befizetni, míg a teljes vételár törlesztve nincs.

A részletfizetés be nem tartása esetén a cég a részletet a rendelő költségén postai megbízás útján beszedi. A megbízás be nem váltása esetén a számla teljes összege azonnal esedékessé válik.

Név és állás:

Lakhely és kelet: